

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій

МУЗИКА Людмила Петрівна

**Фактори актуалізації і блокування мотивів участі
особистості у спільній діяльності/ Factors of
actualization and blocking of motives for individual
participation in joint activities**

спеціальність: 053 - Психологія
освітньо-професійна програма - Психологія

Кваліфікаційна робота

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

АНОТАЦІЯ

Музыка Людмила Петрівна «Фактори актуалізації і блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності» – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 – «Психологія» – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У кваліфікаційній роботі з теоретико-методологічних позицій проаналізовано та обґрунтовано поняття блокування мотивів особистісної участі у контексті спільної ігрової діяльності; виділено характеристики умови та фактори цього процесу; виявлено мотиваційні фактори, пов'язані з соціально-психологічними та особистісними характеристиками, з особливостями спільної ігрової діяльності та груповими феноменами; на основі проведеного емпіричного дослідження продемонстровано динаміку факторів актуалізації чи блокування мотивів участі старшокласників у спільній ігровій діяльності на різних етапах її здійснення.

ABSTRACTS

Muzyka Liudmyla Petrivna “Factors of actualization and blocking of motives of personality participation in joint activities” - Manuscript.

Research for the degree of master's degree in specialty 053 - “Psychology” - West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The qualification work analyzes and substantiates the concept of blocking the motives of personal participation in the context of joint game activity from theoretical and methodological positions; identifies the characteristics of the condition and factors of this process; identifies motivational factors related to socio-psychological and personal characteristics, features of joint game activity and group phenomena; on the basis of empirical research, the dynamics of factors of actualization or blocking the motives of participation of high school students is demonstrated

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	8
1.1. Соціально-психологічні аспекти дослідження спільної діяльності.....	8
1.2. Фактори актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності малої групи.....	18
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ В СПІЛЬНІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	26
2.1. Спільна ігрова діяльність та мотиви особистісної участі у ній старшокласників.....	26
2.2. Фактори актуалізації та блокування мотивів особистісної участі старшокласників в спільній ігровій діяльності.....	33
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА БЛОКУВАННЯ МОТИВІВ ОСОБИСТІСНОЇ УЧАСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В СПІЛЬНІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	41
3.1. Програма та організація емпіричного дослідження.....	41
3.2. Результати емпіричного дослідження факторів актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній ігровій діяльності та їх інтерпретація.....	49
ВИСНОВОК	56

СПИСОК	ВИКОРИСТАНИХ	ЛІТЕРАТУРНИХ
ДЖЕРЕЛ.....		60
ДОДАТКИ		63

ВСТУП

Актуальність дослідження факторів актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності пов'язана з груповими формами вирішення різноманітних завдань, що стоять перед сучасним суспільством. Динамічність розвитку нашої державності, що незмінно призводить до майнового та соціального розшарування соціуму, його поляризацію, ускладнюють формування рольової поведінки особистості в різних видах спільної діяльності. Це підвищує інтерес як до умов формування малої групи, що ефективно діє у багатоплановій соціокультурній ситуації так і до особливостей соціального становлення особистості як учасника такої групи.

Аналіз робіт як вітчизняних так і зарубіжних дослідників [8; 18; 20; 24 та ін.] дає змогу розглядати різні аспекти зазначеної проблематики, але особливо цікавою вона стає тоді, коли стосується аналізу особливостей становлення процесу участі особистості у спільній діяльності, що відбувається у підлітковому та юнацькому віці. Насамперед, це зумовлено потребами особистості у взаємодії, у прийнятті та розумінні, самопізнанні та самоствердженні, пошуком свого місця в житті. Відомо, що поведінка в 15-17 років за своїм змістом є колективно-груповою, але труднощі у встановленні міжособистісних відносин, що виникають у сучасних старшокласників, нерідко формують ситуацію відсторонення від спільної життєдіяльності в цілому, тобто виступають перешкодою на шляху якісних соціалізаційних процесів. Високий темп науково-технічних перетворень, інформаційна перенасиченість середовища проживання і розширення дистанційних форм спілкування, спричиняють збільшення кількості дітей, у яких спостерігається звуження кола соціальних контактів і втрата сенсів життєдіяльності. Це може призводити до соціальної ізоляції та труднощів у міжособистісних контактах. Через це соціально-психологічна характеристика умов і засобів, які допомагають дитині увійти у світ відносин, знайти у ньому своє місце, здійснити усвідомлений вибір соціальної ролі та реалізувати її у спільній діяльності, постає як актуальне теоретико-прикладне завдання.

Ігрова спільна діяльність надає широкі можливості для проектування психосоціального розвитку особистості, моделюючи основні особливості

структури сучасного суспільства. Вона виступає і як засіб пізнання дійсності, і як інструмент

формування міжгрупових відносин. Включеність старшокласників до ігрової спільної діяльності виступає критерієм ефективного розвитку їх комунікативних здібностей, позитивно-конструктивної ціннісної орієнтації у міжособистісних взаєминах.

Включеність особистості в ігрову, як і будь-яку іншу спільну діяльність, насамперед, визначається її мотивацією. Відтак, визначення соціально-психологічних особливостей мотиваційної зумовленості участі особистості в групових процесах призводить до необхідності вивчення чинників її актуалізації і блокування. Попереднє дослідження даного аспекту у роботах науковців засвідчило, що якщо він і аналізувався, то в основному в рамках концепцій, що вивчають міжособистісні стосунки та групові феномени. Але, на нашу думку, дослідження мотиваційної сфери учасника ігрової спільної діяльності є самостійною проблемою, оскільки дає змогу визначити необхідні умови його залучення в діяльність групи.

Мета дослідження - виявити та охарактеризувати соціально-психологічні чинники актуалізації та блокування мотивів особистісної участі у спільній ігровій діяльності.

Об'єкт дослідження - процес особистісної участі у спільній діяльності.

Предмет дослідження - фактори актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній ігровій діяльності (на прикладі груп старшокласників).

Загальна гіпотеза дослідження. Процеси актуалізації та блокування мотивів особистісної участі у спільній ігровій діяльності зумовлені:

- рівнем прояву особистісних характеристик, таких як рівень тривожності, товариськість, домінантності, загальної зацікавленості, прагнення до досягнення мети, прагнення привертати до себе увагу;
- особливостями спільної ігрової діяльності (організаційні умови, типологічні характеристики спільної ігрової діяльності, її зміст);
- характером взаємовідносин у малій групі та особливостями протікання групових процесів цілепокладання, планування, регулювання та контролю в ході

спільної ігрової діяльності.

Завдання дослідження:

1. Визначити соціально-психологічну специфіку актуалізації та блокування мотивів особистісної участі старшокласників у спільній ігровій діяльності.
2. Обґрунтувати комплекс соціально-психологічних факторів актуалізації чи блокування мотивів особистісної участі у спільній ігровій діяльності (на прикладі груп старшокласників).
3. Розробити методичний інструментарій дослідження, що дає змогу визначити особливості особистості учасника спільної ігрової діяльності, соціально- психологічні риси групи старшокласників та характеристики спільної ігрової діяльності, що впливають на актуалізацію чи блокування мотивів участі у ній особистості.
4. Вивчити динаміку прояву мотиваційних компонентів особистості залежно від рівня її включеності до спільної ігрової діяльності.
5. Експериментально перевірити дію теоретично передбачуваних факторів актуалізації чи блокування мотивів участі особи у спільній ігровій діяльності.

Емпірична основа дослідження. Експериментальною базою проведення дослідження стала ЗОШ № 19 м. Тернополя. В експерименті взяли участь 30 старшокласників (учнів 10-11 класів).

Методи та методики дослідження. Відповідно до цілей і завдань дослідження використовувалася система взаємодоповнюючих методів і методик: стандартизоване включене спостереження, методика дослідження суб'єктивного рівня особистісної та ситуативної тривожності (Спілбергер Ч.Д. - Ханін Ю.Л.), методика вивчення мотиваційних особливостей школярів; модифікація методики семантичного диференціалу «Оцінка рівня включення в соціально-орієнтуючу гру», шкальна методика «Виявлення емоційного ставлення до спільної ігрової діяльності, мотиваційних факторів і найближчих очікувань старшокласників у соціально- орієнтуючій грі», опитувальник соціально зорієнтованої гри; додаткові методи дослідження: анкетування, бесіда, спостереження,

узагальнення незалежних показників, методи математичної статистики.

Теоретична значущість дослідження. У роботі науково обґрунтовано поняття блокування мотивів особистісної участі у контексті спільної ігрової діяльності. Виділено характеристики спільної ігрової діяльності старшокласників та умови, що її актуалізують або блокують. Виявлено мотиваційні фактори, пов'язані з соціально-психологічними та особистісними характеристиками, з особливостями спільної ігрової діяльності та груповими феноменами. На основі проведеного емпіричного дослідження продемонстровано динаміку факторів актуалізації чи блокування мотивів участі старшокласників у спільній ігровій діяльності на різних етапах її здійснення.

Практична значимість роботи полягає в тому, що застосування результатів дослідження дозволяє більш диференційовано надавати психологічну допомогу особистості з організацією спільної ігрової діяльності. Результати дослідження становлять інтерес для психологічної, педагогічної, психотерапевтичної практики, можуть бути широко використані при створенні спецкурсів та спецпрактикумів для студентів психолого-педагогічних та соціально зорієнтованих спеціальностей. Також вони можуть бути використані для розробки рекомендацій до програм психологічного тренінгу зі старшокласниками, до психолого-педагогічного супроводу спільної ігрової діяльності.

Структура та обсяг кваліфікаційного дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел, що нараховує 59 найменувань, з яких 17 – іноземними мовами. Робота проілюстрована 2 таблицями. Основний зміст роботи викладено на 59 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Соціально-психологічні аспекти дослідження спільної діяльності.

Соціально-психологічне дослідження феномену спільної діяльності пов'язане, як правило, з аналізом проблеми психології малої групи, з особливостями її утворення та функціонування [11; 12; 22; 24 та ін.]. Разом з тим, високу значимість у науковому обґрунтуванні даного явища має вивчення окремо взятої особистості - представника малої групи, його функціональних станів, особливостей перебігу психічних процесів тощо.

На нашу думку, особливу увагу також потрібно приділити питанню регуляції участі особистості в спільній діяльності, оскільки вона безпосередньо пов'язана з умовами оптимізації останньої. Нині соціально-перцептивний напрямок вивчення малої групи у вітчизняній психології акцентує увагу на конструюванні методів поведінки особистості в ній. Широкого розповсюдження набувають самостійні теоретичні концепції, які мають еклектичний характер. Але для нас все таки мають значення дослідження т.з. «контактної групи», під якою розуміється «Відносно невелика кількість людей, які безпосередньо спілкуються один з одним під час виконання будь-яких спільних дій» [1, с.217].

Висвітлюючи історію досліджень регулювання участі особистості у спільній діяльності, слід зазначити, що концепція дослідження останньої набула розвитку в нашій країні в першій половині 60-х років та була викликана практичними потребами та розвитком соціальної психології як науки. Дослідження цього час, насамперед, вирішували завдання, пов'язані з комплектуванням малих груп, з підготовкою лідерів навчальних та виробничих колективів, з вивченням феноменів трудовий діяльності на виробництві. Відтак, для цього періоду характерним стало вивчення соціально-психологічних феноменів процесу спільної діяльності, що впливають на її результати: сумісність, спрацьованість, організованість, міжособистісні відносини групи тощо. Насамперед, детермінація спільної діяльності малої групи розкрито в

теоретичній моделі її [24]. У руслі структурного підходу виділено феномени групи, що виникають на основі поєднання особистісних характеристик учасників спільної діяльності.

Значне підсилення ці дослідження отримали тоді, коли було введене поняття «колективного суб'єкта спільної діяльності». Його автори зазначали, що «як зміст спільної діяльності визначає групові психологічні феномени, ... ай соціально- психологічні властивості, процеси та стани колективу істотно впливають на характеристики спільної діяльності, можуть істотно її трансформувати» [39, с. 307]. Відтак, дане поняття дало початок розвитку динамічної концепції спільної діяльності, у рамках якої дослідники виділяли її відмінні характеристики в порівнянні з індивідуальною діяльністю, що розгортаються в групових процесах.

Аналіз розвитку концепції регулювання спільної прикладної діяльності в сучасній вітчизняній психології [11; 20; 23; 33 та ін.] свідчить про те, що нині все ще не має єдиної думки щодо уявлення про цей феномен. Так, у наукових працях однаково часто зустрічаються поняття «групова активність», «групова діяльність», «групова взаємодія», «колективна діяльність», "спільна діяльність", "спільна активність" та інші, які мають тотожне значення. У зв'язку з цим визначимо вихідні передумови феномена спільної діяльності.

Власне спільна діяльність у соціальній психології сприймається як особливе утворення, що має специфічні закономірності і не зводиться до його діяльності окремих індивідів. Спільна діяльність у соціальній психології визначається як «Організована система активності взаємодіючих індивідів, спрямована на виробництво (відтворення) об'єктів матеріальної та духовної культури» [22, с. 307].

Звертаючись до проблеми регулювання спільної діяльності, насамперед, слід визначити її суб'єкт та структурні елементи.

Так, наприклад, Москаленко М.В. розкриває поняття спільної діяльності за допомогою аналізу уявлень про її суб'єкт. Слід зазначити, що незважаючи на те, що суб'єктність індивіда приймається однозначно, питання про суб'єктність групи досі залишається проблематичним, хоча її неодноразово намагалися

дослідити як вітчизняні так і зарубіжні науковці. Відтак, сьогодні можна говорити про існування двох поглядів на проблему дослідження суб'єкта спільної діяльності [22].

З одного боку, індивід визначається як суб'єкт спільної діяльності: «Немає жодної специфічної соціальної психології, яка була б психологією особистостей, що знаходяться у певних відносинах» [22, с. 312]. Дане положення підтверджується в теорії індивідуального моделювання спільної діяльності, в теорії про індивідуальний тип вирішення завдань у спільній діяльності, про ситуацію індивідуального розв'язання задачі в умовах присутності іншої людини. Проте, результати низки досліджень представляють наявність специфічних характеристик, які можна пояснити через аналіз діяльності окремої людини як суб'єкта спільної діяльності.

З іншого боку, під суб'єктом спільної діяльності мається на увазі сукупність індивідів, які вирішують одне «загальне» завдання в «одному просторі в один і той же час» [32, с. 56]. Проте, як зазначають П. П. Горностай та колеги «Сам факт пред'явлення завдання присутнім індивідам не гарантує групової чи спільної форми її рішення», а існування групи як колективного суб'єкта діяльності «має бути результатом аналізу окремої діяльності та взаємодії включених до неї індивідів» [25, с. 156]. При цьому дослідники розглядають таку сукупність індивідів з різних позицій:

- як соціальну одиницю, що має здатність до соціального самоуправління;
- як взаємозалежну та взаємозалежну групу людей, які виконують спільну діяльність;
- як сукупність суб'єктних якостей, що належать групі;
- як будь-яку спільно діючу сукупність людей.

Поєднуючи ці погляди, Огаренко В.М. відзначає такі риси колективного суб'єкта: взаємопов'язаність і взаємозалежність індивідів групи, здатність групи виявляти різні форми спільної активності, здатність групи до саморефлексії [23, с. 188].

Отож, у нашій роботі ми будемо виходити з розуміння того, що спільна

діяльність - організована у певному часі та просторі система активності взаємодіючих індивідів групи, детермінована єдиним завданням. Спираючись на другий підхід у розумінні суб'єкта спільної діяльності, слід виділити додаткові риси, що пояснюють особливості його функціонування.

Низка дослідників розглядають проблему суб'єкта спільної діяльності з погляду її структури та змісту. Так, на думку Хомуленко Т.Б. [38], остання відзначається спрямованістю спільної взаємодії групи та зумовлена мотивом спільної діяльності. Сайтарли І.А. [31] вказує, що суб'єкт спільної діяльності формується під впливом соціальної заданості, значимості та конкретного змісту самої діяльності. На думку Олсон М. «Саме предметність соціально обумовленої спільної діяльності можна розглянути як основи і провідного чинника соціально-психологічної цілісності колективу як сукупного суб'єкта діяльності» [24, с. 65]. Москалець В. П. [21] визначає суб'єкт спільної діяльності через специфічну форму її організації, що передбачає розподіл та закріплення за окремими членами групи її дій та операцій. А Данілова Н. як основні характеристики суб'єкта спільної діяльності виділяє такі характеристики: «цілеспрямованість, мотивованість, рівень цілісності (інтегрованість), структурованість, узгодженість, організованість (керованість), результативність (продуктивність), просторові та часові особливості умови життєдіяльності колективного суб'єкта» [15, с. 16].

Інша група дослідників розглядають окремі аспекти у спільній діяльності. Дж. Рассел [44] інтерпретує її як процес обміну інформацією між учасниками. Г. Мюррей [58] виділяє виразність та змістовність взаємодії партнерів у процесі вирішення завдання. Також науковців досліджували у руслі даної проблематики вивчали: «вербальну взаємодію», вплив зміни умов протікання спільної діяльності на динаміку «комунікативної взаємодії»; вплив деяких характеристик взаємодії (таких як чіткість і гнучкість розподілу ролей) на продуктивність спільної розумової діяльності; детермінації особливостей і структури взаємодії групи міжособистісними відносинами; зворотний вплив самої взаємодії суб'єктів на відносини тощо [18; 28; 34; 56 та ін.].

Комунікацію та рефлексію Черниш Т. розглядає як засоби, що

забезпечують провадження спільної діяльності [40]. Вони дозволяють здійснювати групове цілеутворення і мотивування, зумовлюючись взаємодією людей як із предметом діяльності (предметністю), так і й один з одним (суб'єктністю). На основі перетину предметності та суб'єктності виникають особливі компоненти спільної діяльності - загальна мета, загальний мотив, спільні дії, загальний результат та суб'єктивне ставлення до нього групи.

Досліджуючи структури спільної діяльності науковці зосереджують увагу на характеристиці процесуальної сторони різних процесів:

- процес спілкування (від виявлення завдання, що виникає під час взаємодії, до узгодження індивідуальних рішень);
- процес та форми взаємодії учасників (акти обміну діями);
- взаємопов'язаність (за типами ізольованості, передбачуваної взаємопов'язаності, взаємопов'язаності на кшталт «мовчазної співприсутності», «впливу та взаємовпливу», активної взаємопов'язаності, колективістської взаємопов'язаності);
- кооперація (кооперативне завдання, кооперативна схема, внутрішні установки та інтенції учасників);
- взаємодія функціонально-рольових позицій учасників (поділу функцій чи ролей членів групи у процесі здійснення спільної діяльності);
- координація дій та учасників (розподіл початкових дій та операцій, обмін способами дії, взаєморозуміння) [42].

Автори вказують, що «структура спільної діяльності, її принципова відмінність чи подібність до структури індивідуальної діяльності не стали поки що предметом специфічного дослідження. Тому в кожному конкретному випадку дослідники виходять або з передбачуваної тотожності обох видів діяльності, або зводять структуру спільної діяльності до інших процесів» [42, С. 68].

Узагальнюючи положення різних робіт, важливо зазначити, що схема спільної діяльності може бути наступною: пред'явлення зовнішньої інструкції, формулювання групового завдання, поділ функцій, виникнення та реалізація

внутрішньогрупових феноменів (спілкування, взаємодія та інші), що впливають на успішність кінцевого результату діяльності.

Здійснений аналіз літератури показав, що погляди більшості дослідників можна об'єднати у чотири групи умов, які сприяють перетворенню групи на успішного суб'єкта спільної діяльності: зміст, організаційно-структурні характеристики (розподіл функцій, ролей, дій та операцій); індивідуальні особливості учасників; соціально-психологічні показники групи.

Зазначимо, що з одного боку, суб'єкт спільної діяльності передбачає узагальнену інтерпретацію всіх індивідуальних і особистісних особливостей учасників, з другого боку широта такої інтерпретації вимагає уточнення аналізованих компонентів аналізу спільної прикладної діяльності стосовно кожного представника групи.

Тому, поряд з уявленням про спільну діяльність як про діяльність більш ніж однієї людини, слід докладно дослідити ті характеристики, які відрізняють успішнішого суб'єкта спільної діяльності від менш успішного.

Однією з таких характеристик є мотивація участі у спільній діяльності.

Численні ідеї щодо дослідження мотиваційної сфери особистості, визначаючи власну значимість, почали з'являтися ще роботах древніх філософів: Аристотеля, Геракліта, Демокрита, Лукреція, Платона. Вивчення спонукальних сил активності людини виявлялося в осмисленні таких понять як "потреба", "потяг", "бажання" [19]. Надалі основою різних точок зору, що стосуються пояснення діяльності особистості, стало раціональне та ірраціональне розуміння природи людини. Поява еволюційної теорії Чарльза Дарвіна, що поєднала людину і тварин у ланцюг історичного, анатомофізіологічного та психологічного розвитку, спричинила бум на вивчення загальних форм поведінки: розумних форм поведінки у тварин (В.Келер, Е. Торндайк та ін.) та інстинктів у людини (З. Фройд, У. Макдауголл та ін.). У 20-ті та наступні роки ХХ століття у західній психології з'являються теорії мотивації, які стосуються тільки людини (К. Левін, Г. Оллпорт). Важливою відмінністю мотивації людини стало виділення вторинних (психогенних) потреб (Г. Мюррей) [58].

Інтерес до вивчення детермінації поведінки людини викликав появу цілої

низки різноманітних психологічних теорій. Ці теорії мотивації представляють різні способи пояснення та передбачення поведінки. Так було в біхевіористських дослідженнях Дж. Вотсона, До Спенса, в яких реалізовано погляд на зовнішню детермінацію поведінки: провідним і часом єдиним чинником визначається система стимулів у зовнішній ситуації. Психоаналітичний підхід (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, Е. Фромм) пояснює поведінку через глибинні процеси особистості. Гуманістичні теорії (Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу) ставлять на чільне місце незалежність і індивідуальність, транслують розуміння мотивації з вершин ідеалів людини. Когнітивні теорії презентують поведінку «зсередини», обумовлюючи її знанням, уявленням про світ.

У вітчизняній психології у першій половині XX століття питання мотивації поведінки розглядали А.Ф. Лазурський, Н.М. Ланге, В.М. Боровський, Н.Ю. Войтоніс. Л.С. Виготський першим став розділяти поняття «мотив» та «стимул», говорячи про довільну мотивацію.

Дослідження мотивації в другій половині XX століття також аналізують «мотив» як похідне явище від «потреби», акцентуючи увагу на можливості та необхідності участі свідомості в процесі формування спонукань. На думку дослідників [3; 6; 10; 15 та ін.], мотивація це: це суб'єктивна, опосередкована процесом психічного відображення, детермінація поведінки людини; спонукання, що викликає активність організму та визначає її спрямованість; детермінація конкретних форм поведінки людини і як сукупність тих психічних моментів, якими визначається вся поведінка людини загалом тощо.

Аналіз вітчизняних теорій регуляції поведінки особистості підтверджує наступну позицію мотивація передбачає участь свідомості та визначає навмисність здійснюваних особистістю поведінки та діяльності на основі відображення сукупності наявного ряду факторів та умов дійсності й співвідношення їх з наявними у людини потребами.

Попри відмінність методів пояснення регуляції поведінки у психологічних концепціях, простежується їх взаємодоповнюваність. Це дає змогу позначити глибину та неоднозначність мотиваційної сфери особистості, вирішувати

завдання визначення вихідних причин, умов та факторів, що задають траєкторію поведінки та діяльності людини. Для нашого дослідження особливе значення мають вітчизняні мотиваційні концепції, основним положенням яких є виділення зв'язку поведінки людини з довільним регулюванням, а значить і з мотивацією, в якій «провідна роль належить не фізіологічним, а психологічним механізмам, оскільки свідомо здійснюються аналіз ситуації, вибір мети та побудова плану дії» [15, с. 17].

Поняття «мотив» - від фр. «motif», буквально означає «спонукання», або від лат. «moveo» - рухаю, досі не має однозначного тлумачення в психології. Найчастіше його визначають наступним чином: пов'язані із задоволенням потреб спонукання до діяльності; те, заради чого здійснюється діяльність на відміну від мети, на яку ця діяльність спрямована» [1, с.320]; наявність ставлення до діяльності, до світу взагалі, що стоїть біля «витоків» всіх переживань і упередженостей людини» [7, с.411]; образ успішно завершеної дії щодо реалізації потреби; чуттєво забарвлене, обов'язково привабливе та приємне уявлення майбутньої процедури досягнення та володіння тощо.

Слідом за різними авторами ми можемо позначити поняттям «мотив» інстинктивні імпульси, потреби, біологічні потяги, переживання емоцій, інтереси, бажання, життєві цілі та ідеали тощо, які отримали назву мотиваційних змінних або компонентів. Вітчизняна психологія дає змогу розділити поняття «потреба» («відображення у свідомості людини стан потреби») та «мотив» («опредмечена потреба»).

Спираючись на діяльнісний підхід, ми розглядаємо мотиви як «спонукальні причини поведінки та дій людини, що виникають під впливом її потреб та інтересів, що являють собою образ бажаного людиною блага, яке прийде на зміну потреб за умови, якщо будуть виконані певні дії» [39, с. 308]. При цьому виникає необхідність осмислення мотиваційної сфери як цілісного психологічного освіти у всій сукупності мотивів і суб'єктивних форм їх проявів у діяльності - мотиваційних змінних (компонентів).

При розгляді специфіки мотивації спільної діяльності важливо відзначити,

що в таких змінюється не тільки характер мотивації, а й джерело спонукань людини.

Йдеться про специфічну форму детермінації поведінки особистості, що виникає в умовах спільної діяльності - *екзогенної потреби* [50]. На відміну від індивідуальної (ендогенної), екзогенна потреба пов'язана з життєдіяльністю колективного суб'єкта, висловлюючи спонукання до виконання певних дій, зумовлених становищем та роллю людини у структурі спільної діяльності.

Формування екзогенної функціональної потреби представляється нам як результат стійкого успішного прояву здібностей особистості в умовах спільної діяльності. Розвиток мотиваційної сфери окремої людини в колективному суб'єкті відбувається, крім усього іншого, під впливом структурних компонентів спільної діяльності: власне діяльності (зміст і предмет діяльності, здійснювані дії, операції, організація діяльності) та особливості міжособистісних відносин (що складаються з

індивідуальних особливостей учасників, соціально-психологічних характеристик групи, поділу функцій, ролей). Отже, спільна діяльність передбачає наявність мотивів участі у ній, що виникають з урахуванням як ендогенних, і екзогенних потреб.

Спираючись на перелік умов формування колективного суб'єкта спільної діяльності, представлений та обґрунтований нами раніше, можна виділити більш конкретизовані групи мотивів, що мають місце у спільній діяльності:

- мотиви, що виникають по відношенню до змісту спільної діяльності, її цілей та завдань;
- мотиви, що формуються під впливом організаційно-структурних характеристик здійснюваної спільної діяльності на основі існуючих функцій, ролей, дій та операцій;
- мотиви, що відповідають індивідуальним особливостям учасників, їх поглядам, цінностям, характеру перебігу психічних процесів тощо;
- мотиви, що визначаються соціально-психологічними характеристиками групи [56].

Слід зазначити, що самі по собі мотиви досить різноманітні. Так, мотивами

у сфері характеристики змісту та структури діяльності можуть виступати: пізнавальні мотиви, мотив безпосереднього (процесуального) задоволення від здійснення діяльності, мотив досягнення результату. На основі аналізу схеми мотиваційної структури діяльності, тут можна виділити мотиви задоволення від самої діяльності, ставлення до престижних стимулів діяльності (самоствердження, честолюбство), прагматичні мотиви (передбачуване отримання особистої вигоди). В галузі міжособистісних відносин спільної діяльності можуть формуватися такі мотиви як прагнення до спілкування, мотиви соціальної ідентифікації з групою, мотиви соціальної відповідальності, прагнення до взаємодопомоги, почуття особистої відповідальності за справу окремих індивідів та групи загалом, значимість діяльності та її результатів для колективу.

Виділивши варіанти мотивів участі особистості спільної діяльності, слід зазначити, що індивідуальні мотиви під впливом спільної прикладної діяльності зазнають певні зміни, проходять певну динаміку. Данілова Н. виділяє такі ефекти перетворення мотиваційної сфери особистості: зміна індивідуальних мотивів, "збагачення" мотиваційної сфери, розпад спільної діяльності в результаті зіткнення мотивів [15].

Проведений соціально-психологічний аналіз феномену мотивації участі особистості у спільній діяльності дає змогу зробити низку основних висновків. Дослідження мотивації особистісної участі у спільній діяльності передбачає розгляд поняття «колективного суб'єкта». Це поняття характеризується взаємопов'язаністю і взаємозалежністю індивідів групи, які зумовлюють здатність групи виявляти різні форми спільної активності, сукупністю суб'єктних якостей, що належать групі. Аналіз феномена спільної діяльності дозволив виділити чотири групи умов формування колективного суб'єкта: зміст спільної діяльності; організаційно-структурні показники спільної діяльності; індивідуальні особливості учасників; соціально-психологічні показники групи. На основі перетину предметності та суб'єктності спільної діяльності виникають особливі компоненти її регуляції: загальна мета, загальний мотив, спільні дії, загальний результат та суб'єктивне ставлення до нього групи.

Визначення мотивів участі особи у спільній діяльності можливе при

розгляді ендогенних (індивідуальних) та екзогенних потреб, пов'язаних із життєдіяльністю колективного суб'єкта. Спираючись на перелік умов формування колективного суб'єкта, ми сформулювали чотири групи мотивів участі особи у спільній діяльності: мотиви, що виникають стосовно змісту спільної діяльності; мотиви, що формуються під впливом організаційно-структурних характеристик здійснюваної спільної діяльності; мотиви, що відповідають індивідуальним особливостям учасників та мотиви, що визначаються соціально-психологічними характеристиками групи. Усередині цих груп виділяються приватні мотиви. Характерно, що індивідуальні мотиви участі особистості спільної діяльності можуть змінюватися під впливом структурних і змістовних особливостей спільної діяльності, під впливом існуючих у ній міжособистісних відносин.

1.2. Фактори актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності малої групи

При розгляді факторів актуалізації та блокування мотивів особистісної участі у спільній діяльності слід говорити про те, що власне фактор (від лат. Factor - той, що робить, виробляє) - це причина, рушійна сила будь-якого процесу, що визначає його характер або окремі його риси [7, с. 843]. Чинником також називають явище чи процес, що зумовлюють ті чи інші зміни.

Науковці (А. Маслоу, Ю.М. Хезберг, П.М. Якобсон та ін.), які досліджують дану проблематику, зауважують, що проблема мотивації включає аналіз факторів зовнішнього і внутрішнього порядку, які спрямовують, регулюють, підтримують ці дії або, навпаки, змінюють їх вихідну спрямованість, блокують їх здійснення. Загалом вони виокремлюють особистісні і ситуаційні чинники. Під першими розуміються мотиваційні диспозиції особистості (потреби, мотиви, установки, цінності), а під другими - зовнішні, оточуючі людину умови (поведінка інших, відносини, оцінки, реакції оточуючих, фізичні умови тощо.).

У вітчизняній психології досить багато уваги приділяється процесуальній стороні мотивації. Для позначення регулятивних складових психіки дослідниками використовується таке поняття, як «психологічний механізм мотивації». Такий "мотиваційний механізм" трактується як «Сукупність мотивів,

що формуються під впливом мотивоутворювальних впливів»; «Сукупність закономірних зв'язків і відносин, що зумовлюють процес дії (впливу) усвідомлюваних або неусвідомлюваних психічних факторів, що спонукають індивіда до здійснення певних дій та визначають їх спрямованість та цілі» [3, с. 98].

Усі уявлення про психологічний механізм мотивації розкривають сутність процесу «опредметнення» потреби особистості (формування мотиву участі особистості в діяльності) і початку безпосередніх дій із її задоволення [6, 10, 18 та ін.]. Мотивація чинить спонукальний вплив на поведінку людини і групи, як на самому початку, так і в усіх ланках діяльності, а відтак передбачає як з'ясування початкових спонукальних сил людської активності так і розгляд деякої моделі цілеспрямованих дій, що виникає у свідомості особистості та групи як суб'єкта цих дій, а й аналіз всіх чинників, які спрямовують, підтримують дії чи змінюють їх вихідну спрямованість, блокують їх здійснення.

Для розкриття процесуальної сторони мотивації спільної діяльності, на нашу думку, необхідно розглянути динаміку спонукання особистості до початку та припинення діяльності. Іншими словами охарактеризувати її основні етапи з визначенням причин, які зумовлюють таку черговість.

Важливо, що певні умови можуть створювати внутрішню напругу (інтенсивність стимуляції, новизна, складність) і викликати необхідність вчинення людиною низки дій (наприклад, реактивних дій, що опікуються поведінкою, орієнтацією на успіх чи невдачу). Для позначення цього процесу дослідники використовують поняття «актуалізація мотивів» участі особистості у діяльності. При цьому саме поняття «блокування мотивів» у теорії зустрічається рідко, що викликає необхідність дати наукове тлумачення цьому феномену.

Отож, «актуалізація» (новолат.) - «здійснення; перехід із стану можливості у стан дійсності» [1, с. 54]. У німецькій мові термін "дійсність", як переклад латинського слова "actualitas" ("дієвість") був запроваджений Мейстером Екхартом та містив важливий компонент дії, тоді як у давньогрецькій та латинській дійсність ідентична з істинністю, а у французькій та англійській мовах

- з реальністю. У неотомізмі поняття «дійсність» та «можливість» застосовуються поряд з поняттями «акт» та «потенція». Виходячи з аналізу значення слова «актуалізація», психологічний феномен представляється нам переходом деякої властивості чи явища з можливого у дійсне. Мотиваційна сфера особистості є сукупністю спонукань до діяльності, що пов'язана із задоволенням потреб. Проте в процесі з'єднання потреби особистості з будь-яким об'єктом навколишнього середовища, що їй відповідає, з'являється мотив - основний двигун актів поведінки та діяльності особистості. Актуалізований мотив - це ще не сама дія, але перші кроки для її здійснення. Таким чином, актуалізація мотиву означає оформлення наявних потреб, можливих для реалізації у дієві мотиви.

Поняття «блокування» та її похідні (блокада, оточення, охоплення) використовується науковцями різних напрямків. Так, у великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що у техніці «блок» розуміється як технічне пристосування, яке слугує зміні напрямку сили тяги й сприяє досягненню

виграшу у силі чи швидкості. Блокування ж означає «сукупність методів і засобів, що забезпечують фіксацію робочих частин (елементів) апарату, машини або схеми (електричної) у певному стані, який зберігається незалежно від того, чи усунено блокуючий вплив» [7, с. 342]. В економіці "блокування" представлене як "обмеження", "тимчасове або остаточне призупинення операцій" [53, с.32]. Враховуючи етимологічне значення слова, блокування мотивів участі особистості діяльності може бути визначено як «вплив комплексу сил на припинення діяльності або зміну напряму процесу здійснюваних індивідом дій (аж до переходу до інших видів діяльності)» [59, с. 43].

У соціальній психології поняття «актуалізація мотиву» та «блокування мотиву» не отримали досить широкого вживання та конкретного визначення. Але чинники мотиваційних процесів спонукання особистості початку і припинення діяльності мали власну сферу розгляду у руслі різних концепцій.

Психоаналітична теорія З. Фрейда та її послідовників полягає в визнанні існування певних психологічних сил, які формують поведінку людини і не завжди нею усвідомлюються [33]. Джерелом психічної енергії, за З. Фрейдом, є

нейрофізіологічний стан збудження. Мотивація людини повністю заснована на зменшенні напруги накопичення енергії вроджених станів збудження, зумовлена її тілесними потребами - інстинктами. Відтак, основа процесів актуалізації та блокування мотивів участі особистості в діяльності полягає, як представлено в цій теорії, у співвідношенні психічної енергії інстинкту та передбачуваних чи здійснюваних енергетичних витрат для їх задоволення.

Автори когнітивних теорій мотивації припускають, що поведінка та діяльність особистості формується внаслідок активної обробки та інтерпретації інформації. Мотивація розглядається не як механічне чи вроджене різноманіття процесів, а як цілеспрямоване і стійке різноманіття видів поведінки, що базуються на доступній інформації.

Найбільш концептуально відображає процеси актуалізації та блокування мотивів теорія очікувань та теорія когнітивного дисонансу. Так, Г. Мюррей стверджував, що поведінка є функція від очікувань і відповідних їм значень цілей [58]. Цей підхід передбачає, що є кілька можливих варіантів поведінки, але обирається та з них, що забезпечує максимум значення найбільшій кількості цілей. Ця теорія дає пояснення усвідомлюваній поведінці та діяльності, що побудовані з урахуванням співвідношення очікувань (бажаного), і оцінки ситуації у відношенні з передбачуваними результатами (можливого).

Відповідно до теорії когнітивного дисонансу Л. Фестингера, мотивацію багато в чому визначає емоційне переживання, що виникає при когнітивному співвідношенні очікуваного та дійсного. Позитивне емоційне переживання є наслідком підтвердження його очікувань та втілення когнітивних уявлень (консонанс намічених і реальних результатів діяльності). Негативні емоції виникають та посилюються при розбіжності між очікуваними та дійсними результатами діяльності («дисонанс») [42]. Суб'єктивно стан когнітивного дисонансу переживається людиною як дискомфорт, який слід подолати. Вихід із стану когнітивного дисонансу може бути двояким: або змінити когнітивні очікування та плани відповідно до реально отриманого результату, або спробувати отримати новий результат, який узгоджується з колишніми очікуваннями. Актуалізація мотивів участі у діяльності в концепції даного автора

позначається співвідношенням очікуваного та дійсного результатів діяльності, що супроводжується позитивним емоційним переживанням. Блокування мотивів участі у діяльності розкривається як процес подолання когнітивного дисонансу.

Творець теорії самоактуалізації в рамках гуманістичної психології К. Голдштейн розглядає самоактуалізацію як фундаментальний мотиваційний процес: «організм управляється тенденцією актуалізувати найбільшою мірою свої індивідуальні здібності, свою природу у світі» [33]. У наступних дослідженнях А. Маслоу розкриває структуру потреб (фізіологічна потреба, потреба у безпеці, потреба у коханні, потреба у повазі, потреба у самоактуалізації). В основу ієрархічної системи потреб автор закладає принцип актуалізації потреб вищих рівнів у міру задоволення потреб нижчих рівнів. Мотиваційна сфера в розумінні А. Маслоу має у своїй основі багаторівневу ієрархічну структуру потреб, що своїм змістом визначають значимість реалізації [57].

К. Левін з досвіду конкретного експериментального дослідження мотивації зробив висновок про наявність двох динамічних модальностей об'єктів: позитивної та негативної [55]. Ці модальності викликають або прагнення об'єкта, або уникнення його. У цій теорії поведінка особистості управляється різними психологічними силами, пов'язує зовнішні та внутрішні джерела мотивації. Дія психологічних сил стає інтенсивнішою завдяки спонукальній валентності, а також внутрішньому напруженню суб'єкта, і слабшає в міру віддалення від стимулу. Надалі Дж. Аткинсон розвинув ці положення у своїй теорії «мотивації досягнення», ввівши характеристику ймовірності досягнення успіху чи неуспіху. Труднощі, перешкоди, неможливість задоволення потреб також є певними значущими утвореннями, які формують відповідні мотиви подолання або уникнення труднощів. Прагнення задовольнити деяке спонукання може виявитися таким же надзначущим, як і страх перед труднощами.

Для осмислення психологічних умов актуалізації та блокування мотивів участі особистості у діяльності також важливо проаналізувати дослідження вітчизняних вчених.

У працях Вінтюк Ю. важливою особливістю мотивації людини визначається її афективна двомодальна будова: позитивна та негативна модальності спонукань. Одночасний прояв потреб різного походження зливається у єдине спонукання до мети, виникаючи з урахуванням ймовірності очікування успіху та неуспіху. Емоції успіху-неуспіху слугують як «універсальний механізм, який підключається до процесу регуляції діяльності і на основі досвіду, що накопичується, сповіщає індивіда про досяжність цілей і виправданість активності» [10, с.280].

Своєю чергою, Лапіна Г. О. визначає мотивацію досягнення як функціональну систему інтегрованих афективних та когнітивних процесів, що регулює процес діяльності у ситуації досягнення. Авторка виділяє особливі структурні компоненти, що виконують специфічні функції в процесі мотиваційної регуляції діяльності: мотивація актуалізації (спонукання та ініціація діяльності), мотивація селекції (процеси вибору мети та відповідної дії), мотивація реалізації (регуляція виконання дії та контроль реалізації наміру), мотивація постреалізації (процеси, спрямовані на припинення дії або зміну однієї дії іншим) [18, с.12].

Провідні вітчизняні психологи неодноразово наголошували на необхідності аналізу суб'єктивної оцінки індивідом значимості впливів та в контексті цього

досліджували різноманітні аспекти мотивації: врахування значущість спонукань, пов'язаних з їх об'єктивним і суб'єктивним змістом, з ставленням людини до них; ступінь значимості вчинків та якостей особистості інших людей; ранжирування соціальних систем за рівнем їхньої значущості у процесі формування особистості; готовність до поведінки певного рівня у вигляді схильності до змісту вчинків та їх послідовності [6; 15; 18; 35 та ін.].

Отож, розглянуті психологічні теорії мотивації особистості дають змогу виділити характерні особливості процесів актуалізації та блокування мотивів участі у діяльності:

1. Регуляційні процеси мотивації визначаються «дисонансним» співвідношенням потреб особистості та існуючих умов та потребують певних

витрат на їхнє задоволення.

2. Актуалізація і блокування мотивів участі особистості у діяльності пов'язані з емоційною та когнітивною оцінкою умов, що передбачають можливість задоволення наявних потреб.

3. Актуалізація та блокування мотивів участі особистості в діяльності визначаються співвідношенням усвідомлюваних та неусвідомлюваних спонукань особистості, що мають сувору ієрархію та необхідність послідовної реалізації рівня забезпечення життєдіяльності рівням соціальних потреб і потреб особистісного розвитку.

4. Основою актуалізації та блокування мотивів участі особистості в діяльності слугує афективна двомодальна будова мотиваційної сфери особистості (позитивна та негативна модальності спонукань).

5. Особливу роль в актуалізації та блокуванні мотивів участі особистості в діяльності соціального характеру відіграє значущість спонукань, яка пов'язана з суб'єктивним ставленням людини, з необхідністю їх задоволення на конкретному етапі розвитку, з об'єктивним змістом їх реалізації в соціумі.

6. Існують характеристики, що ускладнюють мотиваційні процеси: неочевидність і складна ієрархія мотивів, що виникають; наявність у мотиваційній структурі елементів із різною тривалістю їх життєвого циклу; існування кожної діяльності специфічних чинників актуалізації і блокування мотивів участі особистості ній.

На підставі аналізу мотиваційної термінології, слід виділити, що актуалізацією мотивів участі в діяльності є результатом переходу зі стану можливості у стан дійсності елементів змістовної та динамічної сторін мотивації особистості. Блокуванням мотивів участі у діяльності є результат переходу зі стану дійсності у стан припинення чи зміни напряму дії елементів змістовної та динамічної сторін мотивації особистості.

Для визначення результату оптимального співвідношення змістовної та динамічної сторони мотивації до діяльності пропонуємо використовувати

поняття «включеність» - особистісний стан стосовно діяльності, що несе в собі об'єктивний та суб'єктивний компоненти. Отже, «включення» є процес, під час якого відбувається індивідуальна проблематизація особистості щодо вибору виду діяльності та її індивідуальне самовизначення стосовно можливих видів діяльності та особистісно прийнятних варіантів участі у ній. Також у літературі зустрічається поняття «мотиваційна включеність», як тривалий психічний стан, що має багатофакторну та багатокомпонентну структуру й співвідноситься з психологічною установкою. На основі зіставлення цих понять, мотиваційну включеність особистості до спільної діяльності ми можемо позначити як тривалий психічний стан активності особистості, що характеризується: інтеріоризацією мети діяльності; узгодженням індивідуальних та групових мотивів діяльності; визначенням власної функціональної ролі у структурі колективного суб'єкта та безпосереднім виконанням цієї ролі; що приносить задоволення власних інтересів та потреб; задоволеністю міжособистісними відносинами, що виникають у процесі діяльності.

За підсумками аналізу психологічних теорій, що визначають умови мотиваційної регуляції, зазначимо, що з особистісними характеристиками на актуалізацію і блокування мотивів участі особистості діяльності значний вплив чинять особливості процесу самої діяльності, а саме: рівень активності участі, інтенсивність діяльності, ступінь задоволення участю тощо.

Узагальнені характеристики спільної діяльності, дають змогу виділити соціально-психологічні умови протікання процесів актуалізації та блокування мотивів особистісної участі у спільній діяльності.

- високий рівень відповідності своєї мети діяльності учасника і групової мети спільної діяльності. І навпаки, неузгодженість індивідуальної та групової цілей діяльності може призвести до блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності і навіть до розформування колективного суб'єкта;

- координування цілей, як і поєднання індивідуальних мотивів вимагає особливої роботи групи, що передбачає розмову про бажання, інтереси і прагнення кожного представника групи. Але для здійснення такого роду діалогу

для людей необхідна атмосфера довіри, відкритості, щирості. Водночас наявність конфліктних та напружених міжособистісних відносин у групі, швидше за все, викликать блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності.

- відсутність особистісно значимих взаємозв'язків і взаємозалежностей групи так само може впливати на небажання спільного здійснення цілепокладання та планування спільної діяльності, з іншими обговорювати власні цілі, тим самим викликаючи блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності;

- тип управління спільною діяльністю, розподіл ролей у групі, визначення функцій кожного представника колективного суб'єкта, характер координації та інших процесів, безсумнівно, впливають на актуалізацію та блокування мотивів долі у спільній діяльності;

- адекватний рівень просторово-часових умов впровадження спільної діяльності дає змогу забезпечити актуалізацію наявних мотивів участі у ній.

Таким чином, дослідження факторів актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності передбачає врахування суб'єктивної оцінки індивідом структурних характеристик діяльності (значимість власної мети діяльності, заплановані дії, передбачувані результати) та динамічних особливостей здійснення спільної діяльності, що виявляються у характеристиках колективного суб'єкта.

РОЗДІЛ 2

ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ДЕТЕРМІНАНТИ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ В СПІЛЬНІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Спільна ігрова діяльність та мотиви особистісної участі у ній старшокласників

У дослідженні О. В. Скрипченко [9] вік розглядається як фактор, що визначає актуалізацію мотивів, адекватних процесу соціального розвитку особистості. Відтак, для всебічного дослідження чинників, що регулює мотиваційну сферу особистості, важливо визначити психологічні особливості віку, який є предметом нашої роботи.

Отож, у 15-17 річних (старший шкільний вік) провідною стає навчально-професійна діяльність, хоча спілкування залишається значним видом соціальної активності. Відповідно до позиції вітчизняних дослідників, головним і практично єдиним ефективним чинником, що впливає на розвиток особистості старшокласника, є соціально схвалена групова діяльність, оскільки у цей час у людини відбувається активний пошук шляхів і форм розвитку засобів реалізації соціальності [9, С.174- 175].

Виділення завдань соціального розвитку старшокласника, вікових характеристик їх мотиваційної сфери та групової соціальної діяльності дає змогу сформулювати уявлення про фактори актуалізації та блокування мотивів його участі у спільній діяльності.

Характеристики раннього юнацького віку зумовлені актуальністю процесу соціалізації, що чинить значний вплив на процеси появи, реалізації та припинення дії низки мотивів. Особливе значення має поняття зони найближчого розвитку, оформлене в культурно-історичній теорії Л.С. Виготського [8]. При висвітленні актуального рівня розвитку старшокласника слід говорити про «вростання в культуру» (А.Е. Шпрангер), який визначається свідомим вибором життєвого шляху, свого майбутнього соціального стану та способів його досягнення. Зона найближчого розвитку старшокласників передбачає освоєння простору самосвідомості, особистісної самоорганізації, саморегуляції, особистісної рефлексії.

Формування мотиваційної сфери старшокласника, зумовлене низкою процесів: реалізація потреби в духовній близькості, взаєморозумінні, формування цілісного уявлення про свою особистість, узагальнене ставлення до себе на основі аналізу результатів у різних видах діяльності, думок інших людей, результатів самоспостереження та самоаналізу, самопізнання та самовизначення, що пов'язано з оцінкою особистісних можливостей, визначенням способів досягнення бажаного та проектуванням життєвого плану; формування соціально-психологічної компетентності, яке відбувається на фоні прагнення до досягнення прийняттого статусу в соціумі, набуття комунікативних умінь. У старших класах продовжується освоєння соціального досвіду на фоні збереження достатнього

ступеня [8; 9; 25 та ін.].

Ці характеристики відображають два основних напрями соціального розвитку особистості в ранньому юнацькому віці: формування самосвідомості та досягнення соціальної зрілості. Формування самосвідомості відбувається через відкриття власного внутрішнього світу, усвідомлення та формування ставлення до сексуальності, що зароджується, формування цілісного уявлення про самого себе, усвідомлення незворотності часу та визначення життєвого плану, перспективної стратегії. Під досягненням соціальної зрілості слід розуміти, з одного боку, можливість виконання соціальних обов'язків, з іншого боку - прийняття відповідальності за власне життя та самого себе. Узагальнюючи представлений матеріал, ми можемо виділити особливості мотивації старшокласника відповідно до напрямів його соціального становлення.

Завдання формування самосвідомості та світогляду в мотиваційному плані передбачає розширення усвідомленої частини мотиваційної сфери, схильність до визначення результатів та причин власної поведінки та поведінки інших людей, зміцнення системи норм та цінностей, що впливає на ранжування елементів мотиваційної сфери особистості. Відбувається розширення тимчасової характеристики мотивації, формування «внутрішнього плану дій» та активна реалізація різноманітної системи спонукань. Численними авторами виділяється також перехід від «реактивного» дотримання вимог ззовні до активної побудови своєї поведінки відповідно до свого ідеалу [33].

Завдання досягнення соціальної зрілості пов'язані з формуванням соціальної спрямованості мотиваційної сфери. Освоєння різноманітних форм та видів спільної діяльності передбачає збільшення соціальних контактів та визначення свого місця у соціальній структурі. У теоретичній літературі звертається увага на появу свідомого контролю за своєю системою мотивів і афективними реакціями, в розвитку системи власних свідомо-вольових постанов, на прояв різноманітних спонукань до спільної діяльності, набуття нового соціального досвіду. Важливо, що прагнення усвідомлення мотивів участі у спільній діяльності відбувається у процесах самопізнання і самовизначення, здійснюваних старшокласником з допомогою взаємодії групи однолітків.

Сьогодні особливо гостро увагу дослідників привернуто до неформальних груп старшокласників. Стихійна юнацька група схильна до самоізоляції, крайнього відокремлення від дорослих. У таких групах виникає вузькогрупова мораль, яка у спотвореному вигляді становить «дорослі» норми та цінності. Але серед них також є неформальні групи, які мають соціально значущий конструктивно-перетворюючий початок, власні цілі, завдання, програму дії [28].

Для процесу соціалізації особистості важливо регулювати спільну діяльність таких груп, надаючи можливість вільного вибору занять, широку реалізацію інтересів, безперешкодного формування своєрідної субкультури, атрибутики, сленгу. У будь-якому випадку мотивують впливами виступають характеристики спільної діяльності, що відповідають завданням вікового розвитку, або ускладнюють їх реалізацію. Відтак, на актуалізацію та блокування мотивів участі у спільній діяльності впливає адекватність здійснюваної діяльності тим актуальним завданням соціалізації, які людині необхідно вирішити на певному етапі розвитку.

Визначимо перелік можливих характеристик спільної діяльності, що актуалізують та блокують мотиви участі в ній, що відповідають особливостям мотивації старшокласника у співвідношенні з завданнями соціального становлення та особливостями груп старшокласників: соціальність, багатоплановість та комплексність, рефлексивність спільної діяльності та суб'єктність її здійснення.

З визначених позицій виділимо ті, що можуть впливати на блокування мотивів участі в ній юнаків і дівчат: відсутність у спільній діяльності можливостей для індивідуалізації та відокремлення старшокласника; передбачуване чи реальне здійснення спільної діяльності групи нерелевантних осіб, наявність конфліктних взаємовідносин; відсутність змісту діяльності, орієнтованого в розвитку особистості старшокласника, сприяє самопізнанню; відсутність у діяльності можливостей здійснення самостійного вибору, прояви особистих інтересів, ухвалення власних рішень.

При цьому мотивують факторами діяльності є особистісні особливості старшокласника, що виявляються в специфіці формування

мотиваційної сфери. На основі появи соціально зумовленої мотивації відбуваються докорінні зміни у змісті та співвідношенні основних мотиваційних тенденцій [24].

Так, динамічна сторона мотивації юнаків проявляється у формуванні ієрархічної мотиваційної структури. Відбувається перехід від «реактивного» дотримання вимог ззовні до активної побудови своєї поведінки та діяльності. Внутрішньою характеристикою мотиву стає його стійкість - період, протягом якого дане спонукання може утримуватися, незважаючи на актуалізацію та конкуренцію інших спонукань, на труднощі та функціонально-енергетичні витрати; максимальні часові можливості, потенціал. У ранньому юнацькому віці стійкість елементів мотиваційної сфери підвищується у зв'язку із збільшенням усвідомленості здійснюваних дій.

У змістовній характеристиці мотивації старшокласника значну роль відіграють інтереси, самосвідомість, що розвивається. Рішення набувають все більшої соціальної спрямованості. Розвивається ціла система свідомо-вольових настанов: вимог до себе, правил, норм поведінки, принципів життя та способів здійснення спільної діяльності. Співвідношення динамічної та змістовно-сислової сторін мотивації визначається тим, що формується система підпорядкування різних мотиваційних тенденцій, які виникають на основі свідомо прийнятих намірів [9]. Тенденція до розширення тимчасової перспективи спонукань (К. Левін) призводить до усвідомлення життєвих цілей та ідеалів. Поєднання реалізованих спонукань, зіставлення різних смислів діяльності дає початок свідомому рівню регуляції поведінки, дозволяє планувати діяльність, здійснювати змістовно-сислову роботу з пошуку та формування основних цінностей, норм та спрямованості поведінки. Мотиваційне поле розширюється, завдяки чому здійснюється прогноз наслідків запланованих дій та вчинків, відбувається обґрунтоване прийняття рішень та формування намірів, що зрештою призводить до більш розумної та адекватної ситуації поведінки.

Здійснення спільної діяльності визначає вплив на мотивацію особистості таких феноменів, як соціальні вимоги, очікування, норми та критерії виконання

соціальних ролей. Міжособистісне спілкування під час спільної діяльності дає можливість емоційного контакту, почуття солідарності, емоційного благополуччя. Відсутність та утруднення міжособистісного спілкування часто веде до формування підвищеної тривожності, розвитку почуття невпевненості в собі, пов'язаного з неадекватною та нестійкою самооцінкою, зі складнощами в особистісному розвитку та встановленні міжособистісних контактів. Відтак, такі чинники, як: рівень тривожності, самооцінки, наявність чи відсутність умінь у комунікації та встановлення міжособистісних контактів, ступінь спрямованості спілкування, впливають на актуалізацію і блокування мотивів участі старшокласника у спільній діяльності.

Для аналізу змісту спільної діяльності необхідно взяти до уваги безліч її різновидів. На основі структурних відмінностей та відмінностей у процесах формування та розвитку в них колективного суб'єкта виділяються ігрова, навчальна, трудова та інші види спільної діяльності. Найбільш цікавою для нас є саме спільна ігрова діяльність.

Ігрова діяльність як самостійне поняття у літературі найчастіше представлена як «символіко-моделюючий тип діяльності, що виникає у дитини на межі раннього та дошкільного віку» [20, с. 3]. В основі ігрової діяльності лежить використання символів, що виконують функцію заміщення одного предмета іншим; прийняття ролі та виконання операцій у межах встановлених правил. У роботах Л.С. Виготського гра постає як особлива «форма діяльності, спрямована на відтворення і засвоєння соціального досвіду» [8, с. 123]. Моделювання в ігровій діяльності старшокласників соціальних відносин супроводжується, як правило, проблематизацією, цілепокладанням, плануванням, аналізом та рефлексією здійснюваних дій.

У нашій роботі спільна діяльність розуміється як організована система активності взаємодіючих індивідів, спрямовану на доцільне виробництво (відтворення) об'єктів матеріальної та духовної культури.

Отже, спільна ігрова діяльність - це символіко-моделюючий тип діяльності колективного суб'єкта, в основі якого лежить використання символів, що виконують функцію заміщення одного предмета іншим; прийняття ролей та

функцій та виконання операцій у рамках заданих правил взаємодії.

Нагадаємо, що соціальне становлення особистості старшокласників відбувається у соціальній діяльності. Відтак, однією з організаційних форм, призначеної для формування соціального досвіду, є соціально зорієнтована спільна ігрова діяльність або соціально зорієнтована гра, яка формує у людини поінформованість у сфері соціальних процесів та відносин, а в подальшому дає змогу досягати високого ступеня включення до усіх сфер життєдіяльності.

Дослідженню гри як соціально-психологічного феномену присвячена значна кількість наукових досліджень, у яких вона розглядається як: «головний зміст життя дитини» ; «особлива діяльність дитини, яка змінюється та розгортається як її суб'єктивна діяльність»; «соціально заданий, нав'язаний дитині та засвоєний ним вид діяльності (або ставлення до світу)»; «соціально - педагогічна форма організації всього дитячого життя, «дитячого суспільства» [5; 16; 20; 21 та ін.].

Будучи важливою сферою життя дошкільника і молодшого школяра, гра залишається значною формою спільної діяльності і у юнацькому віці. Ще А. Адлер показав можливості використання гра для адаптації, розуміння, навчання та терапії дітей. У дослідженнях М. Міллера, Дж. Доларда, Р. Сірса, Дж. Уайтінга та інших вчених розглядається проблема соціалізації через «соціальне навчання». У вітчизняній науці положення теорії гри в аспекті з'ясування її соціальної природи позначали цей феномен як найважливіше джерело розвитку свідомості, довільності поведінки особистості: вона сприяє формуванню мотиваційної готовності до діяльності, освоєнню позиційно-рольової структури суспільства.

Специфіка ігрової діяльності старшокласників, як свідчать останні дослідження, проявляється в наступному:

1. у категорії «суспільного дорослого» для груп старшокласників виступають не лише батьки, родичі та вихователі (як у дошкільнят), а й різноманітні соціальні структури та спільноти, які відтворюють та презентують ідеальне доросле суспільство;

2. гра старшокласників, на відміну від гри дошкільнят, повинна мати

моделюючий характер;

3. результатом освоєння ігрової діяльності у дошкільнят є формування рольової структури, у старшокласників у результаті складаються (або залишаються рольовими) позиційні норми взаємодії із соціальними структурами та спільнотами;

4. на відміну від сюжетів і ролей, що освоюються дошкільнятами, сюжети і ролі, що освоюються сучасними старшокласниками, детермінуються їх приналежністю до різних соціальних груп. Учасниками спільної ігрової діяльності освоюються соціально прийнятні механізми переходу зі страти до страти [30].

На основі існуючого практичного досвіду, відобразимо специфіку спільної ігрової діяльності груп старшокласників.

1. Групове цілеутворення та цілепокладання. У процесі здійснення спільної ігрової діяльності важлива єдність у розумінні мети спільної ігрової діяльності та передбачуваних завдань. Відсутність такого процесу призводить до зниження ефективності спільної ігрової діяльності та неузгодженості індивідуальних цілей із загальною метою спільної ігрової діяльності. Виражена невідповідність індивідуальної та загальної мети діяльності блокує мотив участі старшокласника у спільній ігровій діяльності.

2. Групове мотивоутворення та мотивування. Важливу роль відіграє позитивний соціально-психологічний клімат колективу (СПК). При сприятливому СПК значно зростає спонукання працювати спільно, мотиваційна структура групи супроводжується високим рівнем включеності до спільної ігрової діяльності. У разі несприятливого соціально-психологічного клімату у старшокласника домінує перевагу грати індивідуально. Мотивація до здійснення спільної ігрової діяльності пов'язана із привабливим для старшокласника процесом ігрового моделювання та здійсненням ігрової ролі.

3. Розподіл індивідуальних дій серед учасників спільної ігрової діяльності. Чіткість і строгість у розподілі функцій, відповідність функцій можливостям членів групи, формування ефективної організаційної структури групи актуалізує мотиви

участі у спільній ігровій діяльності старшокласників. Відсутність конкретності у визначених функціях для старшокласника та стихійна організація індивідуальних діяльностей може призвести до блокування мотивів участі старшокласників у спільній ігровій діяльності.

4. Об'єднання індивідуальних ігрових діяльностей у єдину спільну ігрову діяльність. Інтенсивність процесу інтеграції, єдине інформаційне поле діяльності, гнучкість в організаційній структурі групи, своєчасний перерозподіл функцій відповідно до потреб учасників та характеристик ситуації групи актуалізують мотиви участі у спільній ігровій діяльності старшокласників. Роз'єднання зусиль учасників групи щодо досягнення цілей призводить до розпаду колективного суб'єкта спільної ігрової діяльності та блокує мотиви здійснення спільної ігрової діяльності.

5. Групове оцінювання індивідуальних вкладів та загальних кінцевих результатів спільної діяльності. Справедлива групова оцінка внеску учасника спільної ігрової діяльності, пов'язана з його адекватною суб'єктивною оцінкою своєї індивідуальної ігрової діяльності, підкріплює актуалізацію мотивів участі у спільній ігровій діяльності. Відхилення групової оцінки або суб'єктивної оцінки учасника у бік завищеного або заниженого ступеня можуть як актуалізувати, так і блокуючий вплив на мотиви його участі в спільній ігровій діяльності.

Всі ці показники можна віднести до критеріїв оцінки рівня організованості малої групи, яка є однією із найважливіших передумов ефективності груповий діяльності.

2.2. Фактори актуалізації та блокування мотивів особистісної участі старшокласників в спільній ігровій діяльності

Грунтовний аналіз літературних джерел з визначеної проблематики засвідчив, що дослідження факторів актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності передбачає врахування суб'єктивної оцінки індивідом структурних характеристик діяльності (значимість власної мети діяльності, заплановані дії, передбачувані результати) та динамічних особливостей здійснення спільної діяльності, що виявляються у характеристиках

колективного суб'єкта. Розглянемо кожен групу мотиваційних чинників окремо.

Перша група мотиваційних факторів включає визначення умов актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності, що виділяються на основі структурних характеристик мотивації діяльності. Матчакова О. Г. запропонувала схему мотивації діяльності, з якої ми можемо вичленувати основні структурні елементи: комплекс мотивоутворювальних факторів довкілля; індивідуальні особливості суб'єкта (потреби, інтереси, індивідуальні мотиваційні особливості, прагнення, очікування); мотиваційна структура особистості, виражена через суб'єктивне уявлення діяльності та себе у ній; особливості здійснюваної діяльності; характеристики процесу здійснення діяльності; конкретна мета та формування намірів щодо її досягнення, вибудовані з урахуванням умов досягнення цілей та власних можливостей; оцінка отриманого результату відповідно до ступеня задоволення потреб суб'єкта [19].

Безпосередній вплив на мотивацію участі у спільній діяльності здійснюється через комплекс факторів, що мають значущість для учасника, котрий має індивідуальні мотиваційні характеристики (потреби, інтереси, індивідуальні мотиваційні особливості, прагнення, очікування). Вплив ззовні завжди опосередковується індивідуальним сприйняттям особистості процесу спільної діяльності. Через конфлікт впливу комплексу мотивоутворюючих чинників, формується певна мотиваційна структура, що виступає спонукальною причиною постановки суб'єктом тих чи інших цілей. У якості мети науковцями визначається усвідомлений, запланований результат діяльності, суб'єктивний образ, модель майбутнього продукту [там само, с.28]. Ступінь конкретизації загальної мети та проміжних етапів її досягнення, рівень поінформованості особистості про засоби її досягнення впливають на спонукальний вплив. При цьому важливо, щоб сама ціль, яка задається колективним суб'єктом, була прийнята особистістю, стала її «особистісним змістом», «смысловим утворенням».

Невід'ємним завданням для формування мотивації стає врахування умов досягнення цілей і можливостей. Відомо, що чим вище рівень вмотивованості

особистості, тим більше зусиль докладається нею для досягнення результату (Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд). Залежно від відповідності отриманого в ході здійснення дій результату очікуваного ефекту, вибирається лінія подальшої поведінки. Позитивний результат, що відповідає очікуванням або перевершує їх, спроможний значно посилити мотивацію до здійснення спільної діяльності надалі. Негативний, який не приніс задоволення, може значно послабити, чи загалом зруйнувати її. Однак цей факт не завжди означає припинення особистісної участі у спільній діяльності, але вказує на необхідність формування іншої мотивації через зміну комплексу мотивоутворюючих факторів.

На основі розгляду структурних елементів, підсумуємо фактори актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності. Факторами, що визначають актуалізацію мотивів участі особистості діяльності, є позитивне афективне значення мотиву, позитивна суб'єктивна оцінка зовнішніх факторів діяльності, досить висока суб'єктивна значущість прогнозованого результату діяльності, поряд з усвідомленням необхідності та реальної можливості її здійснення.

Факторами, що блокують мотиви участі особистості в діяльності, є: негативний афективний характер мотивів, негативна суб'єктивна оцінка зовнішніх факторів діяльності, низька суб'єктивна значущість результату (як позитивного, так і негативного), труднощі (неможливість) реалізації позитивної події (запобігання негативній) навпаки, легкість досягнення результату, який вимагає спеціального втручання.

Друга група детермінант актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній діяльності є факторами, що виділяються на основі характеристик малої групи.

Сучасна психологія малої групи - напрямок досліджень, що включає соціально-психологічні проблеми цих утворень, міжособистісних відносин, організованості, лідерства, згуртованості, сумісності, спрацьованості, ефективності та соціальної перцепції. У вітчизняних розробках значна увага приділяється саме визначенню поняття «організованість», її структурі, значущості окремих елементів: єдність думок про організаторів, спільність

міжособистісних відносин, сенсомоторну узгодженість та психологічний настрій на діяльність [23]. Показано, що організованість виникає лише на певному етапі організації групи, як показник прагнення упорядкованості групової діяльності. Окрім цього введено поняття «рівень організованості групи» – ступінь актуалізації та функціональності особистісних характеристик її членів.

Організованість відображає здатність групи до ділової інтеграції для оптимального вирішення загальногрупового завдання, її спроможність самостійно створювати організацію в ситуації невизначеності та поєднувати різноманітність думок та форм ініціативної поведінки зі сталою єдністю дій її учасників щодо реалізації мети. Психологічний аспект організованості відображає спрямованість упорядкованості взаємодії індивідів на досягнення соціально значущої мети.

Основними показниками організованості на поведінковому рівні є: психологічний настрій на діяльність, узгодженість реакцій, єдність думок щодо організаторів, гармонійність міжособистісних відносин [12]. Теоретично організованість розглядається як структура основних організаційних властивостей колективу: спрямованості, самоуправління, лідерства, єдності дій, стресостійкості та міжгрупової єдності. Горбунова В. В. відзначає, що ці властивості утворюють ієрархічну структуру та опосередковують взаємовідносини та взаємодію членів групи. Критеріями ступеня організованості є сумісність, актуалізація та зосередження функцій [12]. Серед критеріїв організованості групи різні дослідники виділяють: ступінь узгодженості дій учасників, здатність групи самостійно планувати етапи реалізації мети та вміння розподіляти майбутню роботу серед своїх членів; ступінь дисциплінованості членів групи у виконанні покладених функцій; здатність до ефективного контролю та корекції індивідуальних дій та придушення дезорганізаційних проявів; вміння групи у стислі терміни підсумовувати виконану її членами роботу, забезпечувати підсумкову доцільність взаємодії тощо.

Разом з організованістю серед характеристик групи, що впливають на мотивацію участі особистості в спільній діяльності, особливо слід виділити

особливості функціональної структури групи, соціальний статус, процес і результат групового оцінювання. Важливо, щоб екстринсивні мотиви, що виникають на основі цих характеристик, були підкріплені процесуально-змістовними мотивами.

Узагальнюючи численні дані групових експериментів, розробив теоретичну модель регулювання спільної діяльності [20]. Вона заснована на уявленні про співвідношення триєдності особистості, колективного суб'єкта, здійснюваної діяльності та включає три основні блоки факторів: умови діяльності, рівні прояву особистісних характеристик, ступінь подібності або відмінностей учасників за особистісними характеристиками (ціннісними орієнтаціями, установками, мотивацією тощо).

Для нашої роботи важливо охарактеризувати рівні прояву особистісних характеристик, що впливають на мотивацію, та умови здійснення спільної ігрової діяльності. Насамперед, зазначимо, що велике значення мають соціально-психологічні характеристики групи та груповий організації.

Аналіз зарубіжних та вітчизняних концепцій, що розглядають процесуальну бік мотивації, показав, що регуляційні процеси мотивації особистості визначаються «дисонансним» співвідношенням потреб особистості та умов, що потребують певних витрат для їхнього задоволення. Зокрема, основою процесів актуалізації та блокування участі особистості в діяльності є ієрархічна структура усвідомлюваних та неусвідомлюваних спонукань, які визначаються афективно-когнітивними модальностями усвідомлюваних мотиваційних утворень: бажаного - не бажаного і можливого - реального.

У спільній діяльності афективно-когнітивні модальності мотиваційної структури окремої особистості припускають врахування суб'єктивної оцінки індивідом значущості характеристик діяльності та колективного суб'єкта. Особливу роль в актуалізації та блокуванні мотивів участі особистості в спільній діяльності відіграє також значимість спонукань, яка визначається необхідністю їх задоволення на конкретному етапі вікового розвитку, з об'єктивним змістом їх реалізації в соціумі [53].

Актуалізацією мотивів участі у діяльності є результат переходу зі стану можливості у стан дійсності елементів змістовної та динамічної сторін мотивації особистості. Блокуванням мотивів участі у діяльності є результат переходу зі

стану дійсності у стан припинення чи зміни напряму дії елементів змістовної та динамічної сторін мотивації особи. Значимість діяльності виявляється у результаті оптимального співвідношення змістовної і динамічної сторони мотивації діяльності - «включеності» особистості діяльності.

Маючи вищевикладені положення, які розглядають спільну ігрову діяльність, ми можемо розширити перелік чинників, які впливають актуалізацію і блокування мотивів участі у ній старшокласника. Поряд з особистісними характеристиками юнака, актуалізація та блокування мотивів його участі у спільній ігровій діяльності

визначається низкою організаційно-ігрових, соціально-психологічних та цільових факторів, а саме: соціально зорієнтований характер мети спільної ігрової діяльності, умови досягнення групових та індивідуальних цілей, рівень ефективності групової організації, наявність можливостей досягнення мети та відповідний функціональний розподіл членів групи; характер оцінки отриманого результату особистістю та групою.

Актуалізація мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності досягається сукупністю факторів, що забезпечують оптимальність змістовної та динамічної сторін мотиваційної сфери особистості. Механізм блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності діє при виконанні хоча б однієї з умов змістовного чи динамічного характеру, що переводять мотиваційні фактори у потенційні зони мотиваційної сфери юнака.

Враховуючи аналіз змістовно-динамічних особливостей мотивації старшокласника у спільній діяльності, представимо фактори актуалізації та блокування мотивів його участі у ній.

1. Актуалізуючі та блокуючі фактори особистісної участі у спільній ігровій діяльності, пов'язані з особистісними характеристиками старшокласників. Актуалізуючим чинником, що відповідає характеристиці особистості старшокласника, може бути високий рівень вираженості потреби у досягненні, орієнтації на результат. Це створює основу для формування різноманітних мотивів участі старшокласника у діяльності і, насамперед, мотиву отримання бажаного результату. Разом з тим, значний вплив на формування мотивів участі у діяльності можуть мати такі особистісні характеристики як товариськість; високий рівень загальної зацікавленості; низький рівень тривожності особистості; компетентність її здійснення.

Блокуючими факторами, пов'язаними з особливостями особистості старшокласника імовірно виступають спрямованість на уникнення ризику, низький рівень загальної зацікавленості, комунікабельності, тривожності особистості, відсутністю компетентності у сфері провадження діяльності, суб'єктивне сприйняття учасником недостатності власних можливостей для вирішення завдань у діяльності; складності чи надмірної легкості діяльності, виконуваних дій та операцій.

2. Актуалізуючі та блокуючі фактори мотивації особистості, пов'язані з умовами здійснення спільної ігрової діяльності. Актуалізуючими факторами можуть бути соціальність спільної діяльності: багатоплановість і комплексність; рефлексивність спільної діяльності; суб'єктність її здійснення. Значну роль у формування мотивів участі старшокласника у спільній діяльності відіграє поділ єдиного процесу діяльності на окремі функціонально пов'язані операції та їх розподіл між учасниками; координація індивідуальних діяльностей.

Важливо також відзначити вплив формування мотиваційної сфери характеристик єдиного просторово-часового перебування і функціонування учасників спільної діяльності, які мають задовольняти основні потреби учасника. Високу імовірно значимість мають позитивні взаємозв'язки та взаємозалежності членів групи, які здійснюють спільну діяльність.

Серед факторів, які блокують мотиви участі старшокласника у спільній діяльності, можна виділити неадекватність когнітивного співвідношення завдань та можливостей спільної діяльності наявним індивідуальним потребам, інтересам та захопленням; неефективне керування спільною діяльністю або його повна відсутність.

Блокуючий вплив на мотивацію участі старшокласника у спільній діяльності може надати відсутність можливостей для індивідуалізації, відокремлення, передбачуване чи реальне здійснення спільної діяльності у групі неререферентних осіб, наявність конфліктних взаємин.

3. Актуалізуючі та блокуючі фактори мотивації участі старшокласників у спільній ігровій діяльності, що визначаються її власними характеристиками. До актуалізуючих факторів мотивації в цій галузі можна віднести безпосередні особливості спільної ігрової діяльності: її комунікативний характер, гармонійне співвідношення колективності та індивідуальності в процесі її організації спільної ігрової діяльності, змагальність, інтенсивність стихійних і спеціально

організованих подій, що відбуваються, імітаційність спільної ігрової діяльності. Складна та багатопланова структура спільної ігрової діяльності, що забезпечує варіативність характеру участі в ній старшокласника, надає широкі можливості для побудови індивідуальної діяльності та реалізації наявних інтересів.

На формування мотивів здійснення спільних ігрових дій впливає єдність у розумінні спільної мети спільної ігрової діяльності та передбачуваних завдань; наявність процесу групового цілепокладання; інтенсивність процесу інтеграції в умовах організації програми, єдине інформаційне поле діяльності, гнучкість в організаційній структурі групи, своєчасний перерозподіл функцій відповідно до потреб учасників та характеристик ситуації групи.

У ході здійснення спільної ігрової діяльності на включення старшокласника

впливає оптимальна для нього насиченість і дискретність, гармонійне співвідношення міжособистісного та рольового спілкування, групового оцінювання індивідуальних вкладів та оцінки кінцевих результатів спільної ігрової діяльності.

Чинниками, що блокують мотиви участі старшокласника у спільній ігровій діяльності може стати як недостатність аналітико-рефлексивного супроводу здійснюваних дій у спільній ігровій діяльності або ж його надмірність; відсутність структурованості процесу спільної ігрової діяльності чи жорстка регламентація запланованих дій.

Відсутність у спільній ігровій діяльності змісту, орієнтованого на розвиток старшокласника і його самопізнання, може також блокувати мотиви його участі у ній.

Звертаючи увагу на детермінацію соціально-психологічних феноменів змістом спільної діяльності, акцентуємо увагу на її особливостях. Отож, насамперед, вона є символіко-моделюючим типом діяльності колективного суб'єкта, в основі якого лежить використання символів, що виконують функцію заміщення одного предмета іншим; прийняття ролей та функцій та виконання операцій у рамках прийнятих правил взаємодії. Участь у особливому вигляді спільної ігрової діяльності – соціально зорієнтованій грі має свої мотиваційні особливості. Вони визначаються її змістом, який спрямований на формування обізнаність у сфері соціальних процесів та відносин. Теоретичний аналіз показав, що мотиваційно-регулятивними характеристиками спільної ігрової діяльності є :

зміст завдання; характер та зміст виконання ігрової ролі; організованість групи, функціональна реальна та ігрова рольова структура групи.

При розгляді соціально зорієнтованої гри старшокласника стає зрозуміло, що актуалізація та блокування мотивів його участі у ній визначається низкою психологічних, організаційних та змістовних особливостей. Усі вони, поряд з деякими індивідуальними характеристиками старшокласника, включають соціально зорієнтований характер змісту спільної ігрової діяльності, організаційні умови досягнення групових та індивідуальних цілей, рівень організованості групи, наявність можливостей для досягнення мети та відповідний функціональний розподіл членів групи; характер оцінки отриманого результату особистістю та групою.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА БЛОКУВАННЯ МОТИВІВ ОСОБИСТІСНОЇ УЧАСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В СПІЛЬНІЙ ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Програма та організація емпіричного дослідження

Вивчення теоретико-методологічних поглядів вітчизняних та зарубіжних авторів на феномени мотивації, спільної діяльності, соціально зорієнтованої гри старшокласників привів нас до розуміння процесів актуалізації та блокування мотивів особистісної участі в ігровому різновиді спільної діяльності.

Так, з'ясовано, що модель соціально-психологічних чинників, які визначають бажання юнаків брати участь у спільній груповій діяльності включаються три групи мотиваційних факторів. Вони пов'язані: 1) з рівнем прояву особистісних характеристик - рівень тривожності, товариськості, домінантності, загальної зацікавленості, прагнення досягати мети, прагнення привертати до себе увагу; 2) з особливостями спільної ігрової діяльності - організаційні умови, типологічні характеристики спільної ігрової діяльності, її зміст; 3) з характером взаємовідносин у малій групі та особливостями протікання групових процесів цілепокладання, планування, регулювання та контролю.

Будь-який регулятивний мотиваційний процес передбачає дію комплексу мотивів, отже цілого набору особистісних і ситуативних чинників. Слід

враховувати змістовно-динамічний характер процесу формування актуальної та потенційної часових зон. У дослідженні ми здійснимо завдання відокремлення окремих зазначених факторів та визначення ступеня їх впливу на процеси формування та припинення дії мотивів участі старшокласників у спільній діяльності.

Як вже зазначалося вище, особливою формою спільної ігрової діяльності у дослідженні виступає соціально зорієнтована гра. Експериментальною базою проведення дослідження стала ЗОШ № 19 м. Тернополя. В експерименті взяли участь 30 старшокласників (учнів (10-11 класів).

Основним інструментом проведення дослідження став різновид соціально зорієнтованої гри під назвою «Гра-епопея», яка заснована на рольовій імітації, змагальності у результативності спільної діяльності малих соціальних груп та комунікативному характері взаємодії. Гра-епопея моделює економічну та політичну сфери суспільного життя, задає необхідність здійснення учасниками ігрових операцій, ведення дипломатичних переговорів, використання засобів масової інформації та взаємодії в багатьох інших модельованих сферах діяльності для досягнення ігрових цілей. Різноманітність сфер взаємодії героїв і насиченість часу ігровими подіями призводять до того, що кожен учасник може здійснювати будь-який, обраний ним самим вид діяльності, що сприяє досягненню групової ігрової мети, а також брати участь у різних ігрових подіях, що спеціально організуються чи відбуваються стихійно.

Етапи організації діяльності старшокласників можна розділити на три частини - передігрова, ігрова та після-ігрова. Логіка передігрової частини полягає у русі від споглядання гри через дослідження себе та творення власного сенсу участі. Для здійснення гри необхідно визначення конкретного завдання особистісної участі, його вирішення та демонстрація результату. Таке завдання формулюється учасником на основі ігрової задачі групи, до якої він належить, та виду діяльності у гри-епопеї, який він самостійно обирає. Після виконання ігрових процесів настає етап дослідження гри, оцінка і рефлексія процесів, проведених під час спільної ігрової діяльності.

Правила гри-епопеї яку ми використовували для експерименту,

передбачала наявність восьми основних ігрових професій. До них включено: військову справу, дипломатію, журналістику, культуру та мистецтво, «магію (або парapsихологію)», політику, економіку, юриспруденцію. Ігрова професія дає змогу побачити конкретні способи здійснення ігрових дій, засвоїти правила та основні режими діяльності, навчитися вирішувати завдання, отримати уявлення про загальну картину гри та перспективи її розвитку.

Відповідно до обраної ігрової професії кожен учасник має право визначити індивідуальну роль у грі-епопеї, наприклад роль міністра чи роль редактора газети, роль солдата-найманця чи роль духовної особи. У будь-якому випадку, здійснюючи індивідуальну роль, кожен учасник сприяє реалізації ігрової мети групи.

Виникнення та реалізація групових феноменів відбувається в ході здійснення ігрової взаємодії, форми якої розгортаються у певній послідовності: від максимальної допомоги дорослого у вирішенні групових цілей та завдань до послідовного наростання групової активності старшокласників аж до самостійно організованих та здійснюваних проєктів.

Ігровий період – 7 днів програми, події якої розгортаються в позаурочний час. Участь старшокласників добровільна.

Ми висунули припущення, що існує низка важливих складових компонентів у мотиваційній структурі регулювання поведінки, оптимальне співвідношення яких визначає дієвість спонукань, а значить актуалізацію або блокування ігрової взаємодії. Розроблена програма емпіричного дослідження складається з попередньої та основної частини. Під час реалізації першої було здійснено відбір методів дослідження, а саме: а) методика дослідження суб'єктивного рівня особистісної та ситуативної тривожності (Ч.Д. Спілбергер – Ю.Л. Ханін), методика вивчення мотиваційних особливостей школярів (І.М. Кондаков); б) модифікований варіант дослідження соціометричного статусу; в) методика «Оцінка рівня включення в соціально зорієнтовану гру», методика «Виявлення емоційного ставлення до спільної ігрової діяльності, мотиваційних факторів та найближчих очікувань старшокласника в соціально зорієнтовану гру», методика «Визначення значущих факторів участі в соціально грі»; г)

додаткові методи дослідження: опитування, анкетування, бесіда, спостереження, узагальнення незалежних характеристик.

Так, одним із передбачуваних факторів – індивідуальних особливостей особистості – є тривожність. Більшість із відомих методів вимірювання тривожності дає змогу оцінити або лише особистісну складову, або стан тривожності, чи окремі специфічні реакції. Єдиною методикою, що дозволяє диференційовано вимірювати тривожність і як особистісне утворення і як стан є методика, запропонована Ч.Д. Спілбергер, адаптована Ю. Л. Ханіним. Під особистісною тривожністю тут розуміється стійка індивідуальна характеристика, що відображає схильність до тривоги і передбачає наявність у нього тенденції сприймати низку ситуацій як загрозливі, відповідаючи кожному їх певної реакцією. Ситуативна або реактивна тривожність як стан характеризується емоціями, що суб'єктивно переживаються: напругою, занепокоєнням, заклопотаністю, нервозністю. Цей стан виникає як емоційна реакція на стресову ситуацію і може бути різною за інтенсивністю та динамічністю у часі.

Типологія досліджуваних старшокласників складалася з допомогою даних методики «Оцінка рівня включення до соціально-орієнтовну гру». У групах учасників нами виділяється наступна класифікація старшокласників: 1) учасники з високим ступенем включення в соціально зорієнтовану гру; 2) учасники із середнім ступенем включення в соціально зорієнтовану гру; 3) учасники з низьким ступенем включення в соціально зорієнтовану гру; 4) учасники з відсутністю включеності до соціально зорієнтованої гри.

Учасники різних досліджуваних груп оцінювали за допомогою методик значущі умови участі у грі, емоційного ставлення до етапів спільної ігрової діяльності, позитивних та негативних особливостей здійснення соціально зорієнтованої гри, що впливають на мотивацію участі в ній.

На основі теоретичного аналізу включення старшокласника до спільної ігрової діяльності та особливостей соціально зорієнтованої гри було визначено також критерії його включення до соціально зорієнтованої гри, а саме: уявлення про власну компетентність (у наявних знаннях та способах реалізації) та

суб'єктивне ставлення учасника (афективне та когнітивне) по відношенню до сфер гри (безпосередній ігровий процес, взаємодія з іншими учасниками, сприйняття себе в грі, виконання ігрових дій та операцій, здійснення своїх позитивних можливостей). Згідно з цими критеріями сформульовані твердження, що характеризують «включеність» старшокласника до соціально-орієнтуючої гри.

Низка інших соціально-психологічних особливостей, пов'язаних з актуалізацією та блокуванням мотивів участі старшокласників у спільній ігровій діяльності (спрямованість індивіда на уникнення ризику, рівень комунікабельності, орієнтація на результат) визначалася за допомогою методики вивчення мотиваційних особливостей школярів. Даний опитувальник, спрямований на вивчення мотиваційної сфери особистості старшого школяра і дає змогу виявити структуру мотиваційних особливостей особистості.

Методика містить 140 питань, 14 шкал: потреба у досягненні, товариськість, агресія, домінантність, витримка, потреба привертати до себе увагу, уникнення ризику, імпульсивність, готовність до допомоги, потреба у порядку, орієнтація на гру, потреба у соціальному схваленні, потреба підтримки, загальна зацікавленість. Особливе значення для нас представляють шкали, що мають безпосереднє відображення у спільній ігровій діяльності: 1) характер поведінки, виражений у діаметрально протилежних шкалах: потреба у досягненні (№1) та уникнення ризику (№7), витримка (№5) та імпульсивність (№ 8); 2) характеристики індивіда стосовно здійснюваної спільної ігрової діяльності: товариськість (№2); 3) специфіка потреб учасників соціально-орієнтуючої гри: потреба привертати увагу (№6), орієнтація на гру (№11), потреба у соціальному схваленні (№12), загальна зацікавленість (№14).

Соціально-психологічні процеси, які відбувалися у малих групах під час здійснення старшокласниками спільної ігрової діяльності, відстежувалися з допомогою включеного спостереження. На основі відмінностей у результативності діяльності щодо досягнення ігрової групової мети (ігрового виграшу або ігрового програшу), ми відстежували організаційні характеристики

груп. У ці показники включалися: управління груповими процесами, організація цілепокладання, планування, аналізу та контролю спільної ігрової діяльності.

Одним із групових феноменів, які пов'язані з актуалізацією та блокуванням мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності, гіпотетично є соціометричний статус особистості у групі. Для визначення ми використовуємо модифіковану нами методику визначення соціометричного статусу групи (Дж. Морено).

Вивчення структури групи відбувається шляхом збирання перехресних взаємних оцінок, які дають члени групи один одному за різноманітними критеріями. У нашому випадку ці оцінки представлені у вигляді «виборів» - позитивних рішень про включення членів (послідовно відповідно до рівня значущості в кількості трьох осіб) у ситуацію, що пред'являється.

В основі методики представлені три соціометричні критерії, що визначають змістовну сторону статусу: емоційний, діловий, інтелектуальний. Відповідно до цих критеріїв та контексту програми визначено питання для забезпечення соціометричного вибору: емоційний критерій задається значущою для учасників

афективною ситуацією (заходом), куди випробуванним пропонувалося запросити представника своєї первинної групи; діловий критерій визначається необхідним вибором організаційної ігрової ролі групи (організатор групи); інтелектуальний критерій виявляється через опис ситуації інтелектуальної задачі, що висувається дорослими представниками програми, яку пропонується вирішити одному представнику первинної групи.

У ході стандартизації методу включеного спостереження ми виділили критерії оцінки рівня організованості групи: 1) тривалість здійснення процесів цілепокладання та планування діяльності, 2) ступінь самостійності групи у прийнятті організаційних рішень, 3) ступінь узгодженості дій учасників; 4) здійснення розподілу функцій між членами групи; 5) здійснення процесів контролю та корекції діяльності; 6) ступінь відповідальності та дисциплінованості представників групи у виконанні функцій; 7) тривалість та змістовність групового аналізу діяльності. Підсумком стандартизації стала мапа

спостереження за процесом спільної діяльності ігрової групи.

Для дослідження організованості групи на основі обраних критеріїв було розроблено опитувальник, що включає дванадцять питань (Додаток А). При обробці результатів визначалися: включеність старшокласників до спільної діяльності (пропозиції №1, №2, №3, №4), ступінь ефективності організаційних процесів у групі старшокласників (пропозиції №5, №6, №7, №8), відповідальність членів групи за скоєну ігрову діяльність (пропозиції №9, №10, №11, №12). По кожному блоку підраховується сума балів, виставлених усіма учасниками опитування групи старшокласників. Потім вона ділиться на кількість учасників опитування і на шістнадцять (16 - максимальна кількість балів, яка може вказати опитуваний у кожному блоці). Рівень організованості визначався виведенням коефіцієнтів перших трьох блоків. Якщо хоча б один з коефіцієнтів менший за значення 0,5, то рівень організації в групі низький, якщо більше значення 0,5 і менше значення 0,8 - рівень організації середній, якщо більше 0,8 - високий.

Для дослідження динамічних особливостей процесів актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності використано додаткові методики: «Виявлення емоційного ставлення до спільної ігрової діяльності», «Виявлення мотиваційних факторів та найближчих очікувань старшокласника у соціально-орієнтуючій грі» та анкетування учасників.

Перша методика оцінки емоційного відношення учасника спільної ігрової діяльності є сукупністю психологічного виміру (шкалювання) та опитування. За певною схемою учасник соціально зорієнтованої гри оцінює власний стан протягом спільної ігрової діяльності та вказує події, що впливають на цей стан. Разом з цим відбувається виявлення найближчих очікувань щодо подальшої участі в спільній ігровій діяльності.

Методика складається з трьох частин і слугує для виявлення індивідуальних відмінностей поведінки учасника та відображення навколишньої дійсності. Щоденність проведення даної методики дозволяє реєструвати стан об'єкта дослідження та зміну цього стану у відповідь вплив соціально зорієнтованої гри. Перша частина методики – вимірвальна шкала суб'єктивної

оцінки власного стану учасником гри є числовою шкалою. Полюси шкали представлені антагоністичними твердженнями: сьогодні мені зовсім не хотілося грати; "Сьогодні мені дуже хотілося грати". Шкала включає одинадцять положень (від (-5) до 5). За підсумками кожного дня учасник відзначає ступінь бажаності участі у спільній ігровій діяльності на представленій шкалі, визначаючи одну з числових градацій, що використовуються.

Друга частина методики да змогу за допомогою відкритих питань визначити фактори, що впливають, на думку учасника, на його залучення до гри. Ми використовували два питання, на які щодня пропонували відповісти учасникам «Що сьогодні у мене викликало небажання грати? і «Що сьогодні залучало мене до гри?». На кожне із цих питань кожен учасник щодня може написати до 8-ми позицій (явлень, подій, дій оточуючих людей). Під час обробки отримані висловлювання перетворюються на числові показники від 1 (позначає відсутність уявлень про подальшу участь у спільній ігровій діяльності) до 5 (наявність чіткого плану дій).

Дослідження факторів актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника в соціально-орієнтуючій грі включав збір інформації про учасників за допомогою опитувань, що проводяться на початку і по завершенні експерименту.

За допомогою первинного опитування здійснювався збір загальних характеристик про учасників, їх інтереси, уявлення про майбутню діяльність та очікування. Вхідна діагностика є опитувальником відкритого типу, диференційованим на підставі досвіду участі в соціально-орієнтуючій грі. Для учасників програми, які не мають ігрового досвіду, опитувальний лист складається з питань, спрямованих на отримання інформації про причини поїздки на програму, про очікування від зміни, про подання старшокласника щодо майбутньої спільної ігрової діяльності. Для учасників з наявним ігровим досвідом представлено методику «Продовжи пропозицію», зміст якої скориговано на підставі знайомства з запропонованою діяльністю у зміні. Передбачається збір відомостей про причини повторної участі в соціально-орієнтуючій грі, про цілі та передбачувані досягнення в програмі, про можливі труднощі та необхідні умови

активної участі в майбутній діяльності.

За допомогою заключної діагностики збиралася інформація про суб'єктивне уявлення учасника про результати гри та емоційне сприйняття подій, що відбулися. Для цього старшокласники відповідали на три закриті та три відкриті запитань. Перші з'ясовували: які було отримано результати від програми (оволодіння уміннями, встановлення позитивних відносин з однолітками, отримання інформації про свої особливості, самореалізація та самопрезентація, вирішення проблем особистого характеру); емоційне ставлення до програми, виражене через бажання участі у наступних іграх; сприйняття самої гри (складності у сприйнятті, сприйняття через призму афективних чи когнітивних повноважень). Другі ж дають змогу визначити бажані зміни у процесі соціально зорієнтованої гри з боку учасників, значні досягнення та невдачі під час її проходження.

Проміжне опитування старшокласників проводилося на етапі між першим і другим циклом гри і полягало у визначенні суб'єктивного ставлення учасника до процесу, власного місця в ньому, окремих моментів ігрової технології (ігрове ім'я, сутінки, поділ часу на ігрове та неігрове). Перелік даних завдань вирішувався за допомогою діагностичної форми "Продовжи пропозицію".

Другий етап дослідження пов'язаний з проведенням самого експериментального дослідження та кількісно-якісним аналізом отриманих даних, інтерпретація результатів, оформлення висновків.

3.2. Результати емпіричного дослідження факторів актуалізації та блокування мотивів участі особистості у спільній ігровій діяльності та їх інтерпретація

Розглянемо результати дослідження відповідно до визначеної нами теоретичної моделі факторів актуалізації та блокування мотивів участі у спільній ігровій діяльності, отримані у попередньому розділі. Насамперед, представимо дані, отримані за допомогою методики «Оцінка рівня включення до соціально зорієнтованої гри», оскільки саме на основі аналізу цих даних (загального балу в кожному з двох вимірів) ми сформували досліджувані групи: 1) учасники зі

стійкими показниками високого рівня включення; 2) із показниками низького рівня включення; 3) учні із змінною характеристикою рівня включення до соціально зорієнтованої гри від першого до другого виміру; 4) учасники із стійкими показниками середнього рівня включення.

За допомогою якісного аналізу даних за шкалами методики ми можемо виділити деякі фактори, що характеризують старшокласника з актуалізованими та блокованими мотивами участі у спільній ігровій діяльності. Аналіз даних проводиться за шкалами: загальне ставлення до соціально-орієнтуючої гри (1), взаємодія з учасниками (2), сприйняття себе у спільній ігровій діяльності (3), уявлення про способи дій та операцій (4), бачення варіантів самореалізації, розкриття задатків та здібностей (5). У другій групі шкали містять: уявлення про власну компетентність у сфері знань про соціально-орієнтуючу гру (А), у сфері умінь та навичок, необхідних для здійснення соціально-орієнтуючої гри (Б), емоційне ставлення до майбутньої участі (В), розуміння можливостей участі у соціально-орієнтуючій грі, оцінка їх необхідності (Г).

Отож, відмінність вибірових груп із високим та низьким рівнями показника включення спостерігається за низкою шкал. Це уявлення учасника про власну когнітивну компетентність, оцінка наявності вміння реалізації ігрових дій (шкали «а» і «б»), уявлення про варіанти здійснення своїх позитивних можливостей (шкала 5), емоційне ставлення до ігрового процесу майбутній взаємодії коїться з іншими учасниками соціально-орієнтуючої гри (шкала 1, 2).

Таким чином, старшокласників з актуалізованими мотивами участі у соціально зорієнтованій грі характеризує загальна спрямованість на процес взаємодії з оточуючими людьми, наявність знань про майбутню діяльність, позитивне емоційне ставлення до спільної ігрової діяльності, розуміння існуючих у ній можливостей. Старшокласників із блокованими мотивами участі відрізняє відсутність спрямованості на основний засіб гри, нейтральне ставлення до можливості самореалізації, розкриття задатків та здібностей, відсутність компетентності у знаннях про гру та способи ігрової спільної діяльності.

Дослідження залежності актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника в соціально зорієнтованій грі від особистісної та ситуативної

тривожності (за допомогою опитувальника тривожності Спілбергера Ч.Д. - Ханіна Ю.Л.) здійснювалося за декількома напрямками. Це: визначення відмінностей у показниках особистісної та ситуативної тривожності, та виявлення специфіки досліджуваних груп старшокласників у співвідношенні зрушень цих показників.

Так, рівень особистісної тривожності у старшокласників з низьким рівнем включення до соціально зорієнтованої гри вищий, ніж у старшокласників з високим рівнем включення. Найбільші зміни між першим та другим виміром відбуваються за параметром ситуативної тривожності. Відсоткові показники особистісної тривожності у старшокласників досліджуваних груп різняться незначно. Учасники соціально-орієнтуючої гри з показниками середнього рівня включення здебільшого мають середній рівень тривожності як особистісної (43%-63%), так і ситуативної (50%-54%).

Отже, соціально зорієнтована гра сприяє зменшенню ситуативної тривожності старшокласника загалом, що є сприятливим чинником.

Результати, отримані за допомогою методики дослідження мотиваційної сфери особистості, розглянуті відповідно до сформованих груп піддослідних.

Отож, у групи з високим рівнем включення в гру значущими характеристиками є потреба у досягненні, товариськість, потреба привертати до себе увагу та домінантність. У старшокласників з низьким рівнем включення до спільної ігрової діяльності високі значення мають результати такої характеристики, як товариськість, але меншою мірою (табл. 1).

Таблиця 1

Середні значення мотиваційних характеристик випробуваних з різним рівнем включення до спільної ігрової діяльності

Шкали за методикою визначення індивідуальних мотиваційних характеристик	Середні значення мотиваційних характеристик	
	Старшокласники з високим рівнем включення	Старшокласники з низьким рівнем включення
1. Потреба у досягненні	6,21	0,69
2. Комунікбельність	6,34	4,64
3. Агресія	-0,21	-1,5
4. Домінантність	4,45	0,19
5. Витримка	3,49	1,83
6. Потреба привертати до себе	4,62	0,81
7. Уникнення ризику	-1,53	-1,72
8. Імпульсивність	1,66	-0,94
9. Готовність до допомоги	3	2,61
10. Потреба в успіху	0,85	0,08
11. Орієнтація на гру	3,66	3,56
12. Потреба в соціальному	3,64	3,14
13. Потреба підтримки	-0,34	0,17
14. Загальна зацікавленість	1,87	0,11

Отримані результати дають змогу говорити про вплив низки індивідуально- психологічних особливостей особистості на актуалізацію і блокування мотивів участі старшокласника в ігровій діяльності. Так, для учасників з актуалізованими мотивами характерно орієнтуватися на досягнення та на привернення уваги до себе, тоді як в учасників з блокованими мотивами участі більшою мірою відбувається орієнтація на спілкування та гру, а важливе значення має соціальне схвалення. Представників обох груп характеризує товариськість, але в старшокласників з високим ступенем включення більш виражена якість домінантності, тоді як у учасників з низьким ступенем включення відбувається орієнтація на отримання підтримки та допомоги, спостерігається обережність та розважливість у протиставлення імпульсивності в учасників із високим рівнем включення.

Використовувана методика оцінювання ситуативних мотиваційних факторів,

що впливають на актуалізацію чи блокування мотивів участі у спільній ігровій діяльності, дасть змогу підтвердити умови даного типу ігор, які мають значення для включення до них старшокласника.

Отримані результати засвідчили, що учасники соціально зорієнтованої гри з показниками високого рівня включення загалом сприймають зовнішні чинники позитивно. У цієї досліджуваної групи найбільша кількість факторів відзначаються як позитивні та часто повторювані, тоді як у інших груп чисельність таких факторів із запропонованого списку менша. Разом з тим, ці старшокласники відзначають однаково, як і учасник з блокуванням мотивів участі, негативний вплив факторів. Загальний позитивний фон ставлення до зовнішніх факторів та усвідомлення причин власної поведінки впливає на актуалізацію мотивів участі у соціально зорієнтованій грі.

Значний вплив на актуалізацію мотивів участі старшокласника в грі надають фактори, значущі для досліджуваних із усіх груп учасників: гарне самопочуття, яскраві ігрові ситуації, використання ігрових назв, ігрова роль, організація роботи в групі, відносини з учасниками та дорослими, особисті перемоги та перемоги групи, нагороди та результати самопізнання. До значних блокуючих чинників учні віднесли: погану погоду, погане самопочуття, організаційні моменти програми.

Старшокласники з актуалізованими мотивами участі у спільній ігровій діяльності відзначають серед значущих чинників чіткий хід гри, створення костюмів та артефактів, велика кількість учасників гри, використання ігрових імен і назв, а також ясність цілей у групі, наявність ігрової сфери, власні вміння. Отже, бачимо, що на учасників впливають як організаційні, і власне ігрові чинники.

Старшокласники з блокованими мотивами участі у соціально зорієнтованій грі виділяють: оформлення простору. Не мають значення для старшокласників фактори, які стосуються: територіального розміщення, організації гри (наявність

розпорядку, вільного часу), модель гри, організація етапу планування групи, результати гри інших груп.

На основі порівняльного аналізу можна говорити про значущість таких груп факторів, як організаційно-ігрові, соціально-психологічні, (відносини, статус), змістовно-цільові (виграш, нове розуміння своїх особливостей). Позитивне їхнє рішення впливає на актуалізацію мотиву участі старшокласника у соціально-орієнтуючій грі. Недостатнє рішення цих факторів блокує мотиви участі, оскільки змістовна чи динамічна сторони мотиву опиняються у потенційній зоні для учасника спільної ігрової діяльності.

Зіставляючи середні показники, ми можемо визначити деякі тенденції в актуалізації та блокуванні мотивів участі старшокласника у соціально зорієнтованій грі. Співвідношення середніх показників ставлення до «виграшів» і «програшів» говорить про те, що успіх у спільній ігровій діяльності впливає на актуалізацію мотиву участі в ній, а програш прямує на блокування відповідних мотивів. Оцінка власних умінь та особливостей особистості має негативний вираз у піддослідних з низькими показниками включеності до соціально-орієнтуючої гри. Отже, негативне самосприйняття впливає на блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності. Усі учасники спільної ігрової діяльності схильні недооцінювати значення етапу групового планування. Можливо, це пов'язано зі сприйняттям діяльності, насамперед, як гри. В цілому, учасники, включені до гри, позитивно характеризують організаційні моменти здійснення спільної ігрової діяльності. Швидше за все, організація сприймається ними як засіб для вирішення інших завдань. Для групи з низьким ступенем включеності жорсткі організаційні рамки стають зовнішньою причиною, яка б пояснювала небажання брати участь у досліджуваному вигляді спільної діяльності.

Результати оцінювання учасником власного стану в соціально зорієнтуючій грі та значущих факторів, що впливають на актуалізацію та блокування мотивів участі, найближчих очікувань отримані на основі дослідження суб'єктивної оцінки учасником власного стану протягом ігрового

часу. Старшокласниками відзначалися фактори, що впливають на стан, а також найближчі очікування (плани на наступний ігровий день). Порівняння даних дозволяє сформулювати висновки щодо визначення змістовно-динамічних відмінностей мотиваційних характеристик учасників з актуалізованими та блокованими мотивами участі у соціально-орієнтуючій грі.

Оцінка учасником соціально-орієнтуючої гри власного стану протягом ігрового часу має динаміку під час ігрової діяльності. Стабільні показники, що повторюються день у день є лише за рідкісним винятком (3% опитуваних).

Старшокласники також виділили чинники, що впливають блокування мотиву участі у цьому типі ігор. До них відносяться погані погодні умови (дощ, погана погода, холод), порушення взаємодії з однолітками («хто не сприймає мої ідеї», «до мене погано ставляться інші», «замкнутість», «сварки», «агресивність інших учасників»). Учнями також звертається увага на недостатню організацію діяльності групи як чинник, блокуючий мотив участі («немає згоди у групі», «невміння інших прислухатися до індивідуальної думки», «відсутність підтримки», «безвідповідальність одних і надто велика відповідальність інших», «відсутність у команди бажання грати»). В якості мотиваційних факторів блокування участі виділяються складності у здійсненні ігрових дій («було важко складати доповідь», «не зміг пройти випробування», «невдача в отриманні рівня магії»), неорганізовані та незмістовні ігрові дії (ситуації, що спричинили ігрову смерть, погана організованість ігрового центру). Відсутність засобів для здійснення ролі (ігрових ресурсів) а також відчуття «безпорадності», «непотрібності», «неможливості досягнення мети», хвороба та погане здоров'я, втому, «багато очікувань та мало надій» впливають на зниження включеності старшокласника до спільної ігрової діяльності.

Учасники з низькими показниками включення виділили деякі фактори, що впливають на актуалізацію мотиву участі в соціально-орієнтуючій грі. Ними є: загальне позитивне ставлення до соціально-орієнтуючої гри («цікаво», «подобається грати»); емоційні ігрові ситуації та нові події гри-епопеї, характеристики гри-епопеї («незакінченість дій», «яскрава розв'язка ситуації», «безлад», «скандали в грі»); речові результати своєї діяльності (ігрова зброя,

законопроект, газета); ігрова роль, ігрова професія; цільові орієнтири в діяльності та їх досягнення («рух до мети», «зрозуміліші цілі гри», «досягнення мети»); позитивний характер взаємодії з однолітками А так само здобуття

Чинниками, які впливають блокування мотиву участі старшокласника у соціально-орієнтуючій грі, цих досліджуваних стали такі: погані погодні умови; загальне негативне ставлення до гри («не подобається грати», «не цікаво», «небажання грати»); недостатня самореалізація в ігровій професії («у мене мало роботи», «закриття газети»); особливості взаємодії з однолітками («самотність», «від мене пішла дівчина», «погане ставлення до мене інших», «мене не розуміють»); погана організація спільної діяльності («неорганізованість групи», «незібраність групи»), складності у здійсненні ігрових дій («важко», «нічого не розумію», «не вмію грати»; особливого роду ігрові дії («погано грає Гільдія», «моя ігрова смерть»); відсутність мети і планів діяльності («немає планів», «я не володію інформацією», «незрозуміла ситуація»), «Поганий настрій», «хвороба», «погане самопочуття», «втома», «лінь»).

Результати даного опитування дають змогу говорити про те, що на актуалізацію та блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності впливає комплекс мотиваційних факторів, що включає: 1) прояви особистісних характеристик, таких як самопочуття, рівень загальної зацікавленості, характер ставлення до гри- епопеї, спрямованість на досягнення або уникнення групової та індивідуальної цілей, ступінь розуміння процесу гри- епопеї та рівень володіння способами здійснення ігрової взаємодії; 2) особливості спільної ігрової діяльності (стихійність та емоційність ігрових подій, необхідність функціонального поділу, речові результати діяльності та набуття ігрового статусу, обмеженість ігрових засобів); 3) характер взаємовідносин у малій групі, особливості протікання групових процесів цілепокладання та планування в ході спільної ігрової діяльності

ВИСНОВОК

Осмилення різних підходів до феноменології спільної діяльності дало змогу виявити чотири групи умов формування групи, яка здійснює спільну діяльність: зміст та організаційно-структурні характеристики спільної діяльності; індивідуальні особливості учасників; соціально-психологічні показники групи. При цьому до структури спільної діяльності включаються загальна мета, загальний мотив, спільні дії, загальний результат та суб'єктивне ставлення до нього групи.

Вивчення феноменів потреби, мотиву, мотивації дозволило визначити такі поняття, як «актуалізація мотиву», «блокування мотиву». Актуалізацією мотивів участі у діяльності є процес і результат переходу зі стану можливості в стан дійсності елементів змістовної та динамічної сторін мотивації особистості. Блокуванням мотивів участі у діяльності є процес і результат переходу зі стану дійсності у стан припинення чи зміни напряму дії елементів змістовної та динамічної сторін мотивації особистості. Значимість діяльності виражається в результаті оптимального співвідношення змістовної та динамічної сторони мотивації діяльності - «включеності» особистості в діяльність.

Подання трьох основних блоків факторів, що впливають на мотивацію спільної діяльності та розгляд теорії єдності змістовної та динамічної сторін мотивації особистості, уможливили визначення системи мотиваційних факторів.

Виділення особливостей мотивації старшокласника дало підстави допустити, що актуалізації мотивів участі старшокласника у спільній діяльності сприяють соціальність, багатоплановість та комплексність, рефлексивність спільної діяльності та суб'єктність її здійснення. Відсутність у спільній діяльності можливостей для індивідуалізації; передбачуване чи реальне здійснення спільної діяльності групи нереперентних осіб, наявність конфліктних взаємовідносин можуть у цьому віці впливати на припинення спільної діяльності. Відсутність змісту спільної діяльності, орієнтованого на розвиток особистості, відсутність можливості здійснення самостійного вибору, прийняття власних рішень у спільній діяльності також блокує мотиви участі в ній старшокласника. У роботі доведено, що на участь старшокласника у спільній ігровій діяльності впливають:

емоційність діяльності, оптимальна насиченість та дискретність, можливість здійснення

індивідуальної діяльності, орієнтація на перспективу, гармонійне співвідношення колективності та індивідуальності здійснення діяльності. А також фактори, що відображають прояв особистісних характеристик: тривожність, самооцінка, уміння у встановленні та підтримці соціальних контактів, спрямованість спілкування.

Співвіднесення різних понять про гру та ігрову діяльність дозволяє визначити спільну ігрову діяльність як символіко-моделюючий тип діяльності колективного суб'єкта, в основі якого лежить використання ігрових символів, що виконують функцію заміщення одного предмета іншим; прийняття ролей та функцій та виконання ігрових дій. На мотивацію участі старшокласника у такому виді діяльності впливають соціально зорієнтований характер гри, організаційні умови досягнення групової та індивідуальної цілей, рівень ефективності групової організації, наявність можливостей досягнення мети; характер оцінки отриманого результату особистістю та групою.

На процеси актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності впливають фактори, пов'язані з рівнем прояву низки особистісних характеристик учасника спільної ігрової діяльності; з умовами або організаційно-змістовними характеристиками здійснення спільної ігрової діяльності, з груповими феноменами (соціометричний статус, взаємини групи та інші). Емпіричне дослідження участі старшокласника у соціально-орієнтуючій грі дозволило підтвердити вплив гіпотетично передбачуваних факторів актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності.

Фактори актуалізації та блокування мотивів участі у спільній ігровій діяльності, пов'язані з проявом особистісних характеристик були визначені на основі виділених у теоретичній частині особливостей старшокласника.

Аналіз отриманих емпіричних даних дає змогу стверджувати, що актуалізацію мотиву участі старшокласника в соціально-орієнтуючій грі забезпечує спрямованість на досягнення мети, високий рівень комунікабельності,

потреба привертати до себе увагу, домінантність. Блокуючий вплив на мотиви участі у спільній ігровій діяльності надають орієнтація отримання підтримки та допомоги, обережність і розважливність, слабка виразність потреби привертати себе увагу; низький рівень домінантності загальної зацікавленості та спрямованість на гру.

Встановлено, що рівень особистісної тривожності у старшокласників з низьким рівнем включення до соціально-орієнтуючої гри значно вищий, ніж у старшокласників з високим рівнем включення.

За показниками ситуативної тривожності у всіх досліджуваних відбулися динамічні зміни. Зниження рівня особистісної тривожності сприяє зміні рівня включення в спільну ігрову діяльність: у старшокласників зі змінною характеристикою рівня включення від низьких показників до високих відбувається зрушення за результатами рівня особистісної тривожності.

На актуалізацію мотивів участі старшокласника в соціально зорієнтованій грі впливають зміни у поданні про підвищення власної компетентності у сфері знань та у сфері умінь, необхідних для здійснення ігрової діяльності; блокування мотивів залежить від рівня розуміння сенсів участі у спільній ігровій діяльності.

Фактори актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності, пов'язані з умовами її здійснення, визначені нами за допомогою методики оцінювання старшокласником ситуативних мотиваційних факторів. Старшокласники відзначають серед значущих організаційні чинники, ігрові, наявність інших учасників гри, ясність цілей групи. До значних блокуючих чинників учасники віднесли: погану погоду, погане самопочуття, організаційні моменти програми. Не мають значення для старшокласників такі чинники: територіальне розміщення, модель гри, організація етапу планування групи (сутінки), результати гри інших груп.

Фактори актуалізації та блокування мотивів участі старшокласника у спільній ігровій діяльності, пов'язані з проявом групових феноменів. Високий рівень організованості малої групи сприяє формування групової мотивації в ігровій спільній діяльності, формування установки на детальний аналіз ігрової ситуації, виділення цільового орієнтиру, ретельну розробку плану спільної

діяльності та повну його реалізацію всіма учасниками групи. Ефективність діяльності групи такого типу висока, що дозволяє групі стабільно досягати ігрових групових цілей, а старшокласникам освоювати навички ефективної соціальної взаємодії.

Дослідження соціометричного статусу показало взаємозв'язок становища особистості групи зі ступенем включення старшокласника в соціально зорієнтовану гру. Представники досліджуваних груп різняться між собою за ознакою високого (низького) соціометричного статусу (.

Водночас досліджувані з усіх груп учасників відзначили серед значних мотиваційних факторів спільні заходи, організацію роботи в групі, відносини з учасниками та дорослими, особисті перемоги та перемоги групи, нагороди.

Дослідження динаміки суб'єктивної оцінки учасником соціально-орієнтуючої гри власної мотивації до участі дозволило розглянути її зміну від відносної стабільності значень, до спаду та подальшого підвищення бажання брати участь у спільній ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверінцев С. Софія-Логос. Словник. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2007. 650 с.
2. Активні та інтерактивні технології навчання. *Віхи століть*. 2004. № 4. С. 48-74.
3. Алексєєва М. І. Мотиви навчання учнів: посіб. задля вчит. / М. І. Алексєєва. Київ : Рад. шк., 1974. 120 с.
4. Баханов К. О. Організація особистісно орієнтованого навчання. Порадник молодого вчителя історії. Харків : Основа, 2008. 159 с.
5. Белкін І.В., Цивак Ю.Ю. Педагогічні умови використання ділових ігор у вищих навчальних закладах URL: http://www.rusnauka.com/2_ANR_2010/Economics/6_57510.doc.htm
6. Бойченко Л. Мотивація навчальної діяльності: методичний семінар-тренінг із використанням методів інтерактивного навчання. *Шкільний світ*. 2011. № 11. С. 1 – 8.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
8. Виготський Л. С. Історія розвитку психології. Київ: Видавництво "Літера ЛТД". 1971. 236 с.
9. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук [та ін.] К.: Просвіта, 2001. 416 с.
10. Вінтюк Ю. Обґрунтована класифікація мотивів: труднощі створення і шляхи їхнього подолання. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософські науки. 2008. Вип. 11. 1С. 278-287.
11. Головаха Є.І. Психологія людського взаєморозуміння (2-е вид., зі змінами та доп.). Київ Ін-т соціології НАН України, 2014. 223 с.
12. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
13. Гра. Великий енциклопедичний словник. URL: <http://www.vedu.ru/bigenedic/23093/>. (дата звернення: 18.08.2021р.).
14. Гриценко І.В. Формування ціннісних орієнтирів молодших школярів засобами вільної та відкритої культури / В. Денисенко, Н.Борисенко, І.Гриценко, Н.Сидоренко. *European humanities studies: State and Society*. Krakow: Issue 2, 2018. P.94-117.
15. Данілова Н. Формування мотивації навчальної діяльності / Н. Данілова. *Психолог*. 2013. № 10. С. 15-21.
16. Карамушка Л.М. Рольова гра. *Енциклопедія освіти*. Акад. пед.. наук України; головний ред.. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
17. Коломієць В.С. Ігри в структурі професійної підготовки: Зб. наук. праць /За ред. А.Й.Капської. К., 1999. С.153–160.
18. Лапіна Г. О. Формування мотивації навчання молодших школярів / Г. О. Лапіна. *Початкове навчання і виховання*. 2011. № 25. С.2-25.
19. Матчакова О. Г. Мотивація: від античності до постмодернізму: монографія. Одеса: Атлант, 2013. 210 с

20. Москалець В. П. Основний психологічний зміст та розвивальноособистісний потенціал ігрової діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 10. С. 1-9.
21. Москалець В. П. Психологія гри та ігрового змісту інших видів діяльності. *Психологія і суспільство*. 2020. № 2 (80). С. 71-88.
22. Москаленко М.В. Соціальна психологія: Підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 688 с
23. Огаренко В.М., Малахова Ж.Д. Соціологія малих груп: Навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 292 с.
24. Олсон М. Логіка колективної дії: суспільні блага і теорія груп. Київ: Лібра, 2004. 272 с.
25. Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти / П. П. Горностай, М. М. Слюсаревський, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Хазратова та ін. ; за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Талком, 2018. 580 с.
26. Організація та методика ігрової діяльності: методичні вказівки до вивчення курсу / укладач: Л. Г. Тишевська. Х.: ХДІК, 1998. 24 с.
27. Полак Л. Б. Ділова гра як спосіб організації пізнавальної діяльності. *Директор школи*. 2003. 17 січня (№ 2) С. 7-8.
28. Приходченко К. І. Процес соціалізації навчаючих через гру у творчому освітньо-виховному середовищі. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2010. № 1 (6). С. 46–50.
29. Професійні проби самовизначення учнів URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/45117/>
30. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: наук.-метод. посіб. / за ред. В. В.Рибалки. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. 388с.
31. Сайтарли І.А. Культура міжособистісних стосунків: Навч. посібник. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.
32. Сігов К. Людина поза грою і людина, що грає. Вступ до філософії. Психологія професійних творчих здібностей. *Філософська і соціологічна думка*. 1990. № 4. С. 55-58.
33. Соціологія і психологія: навчальний посібник / За ред. Ю.Ф. Пачковського. Київ: Каравела, 2009. 760 с.
34. Федорова М. А. Особливості організації сюжетно-рольової гри у вихованні моральних цінностей дітей. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 125-129.
35. Фурман А. В. Теоретична модель гри як учинення. *Наука і освіта*. 2014. № 5/СХХІІ. С. 95-104. 276.
36. Фурман А. В. Теорія навчальних проблемних ситуацій: психолого-дидактичний аспект : монографія. Тернопіль: Астон, 2007. 164 с.
37. Фурман А. В., Шандрук С.К Сутність гри як учинення: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 120 с.
38. Хомуленко Т. Б. Ігрові засоби в психотехнологіях психосоматики. Харківський осінній марафон психотехнологій: матеріали наук.-практ. Конференції. Харків: «Діса плюс», 2017. С. 125.
39. Хомуленко Т.Б. Діяльнісний підхід до розвитку організаторських

здібностей як компетентності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*: Серія «Психологія». 2015. Вип. 50. С. 306322.

40. Черниш Т. Групова робота й ігрові технології. *Відкритий урок*. 2011. № 7/8. С. 63 – 65.

41. Щедровицький Г. Організаційно-діяльнісна гра як нова форма організації та метод розвитку колективної мислєдіяльності. *Психологія і суспільство*. 2006. № 3. С. 58-69.

42. Handbook of Social Work with Groups. Second Edition / Edited by Charles D. Garvin, Lorraine M. Gutiérrez, and Maeda J. Galinsky. N.Y. : Guilford Press 2017. 642 p.

43. Jones K. Et al. Influential factors in artists' lives and themes in their Artwork. *Great. Res. J.* 1997. V. 10, n 2. P. 221-228.

44. Cutrona K. E., & Russell D. W. Type of social support and specific stress: Towards a theory of optimal fit. In Sarason, B. R., Sarason, I. G., & Pierce, G. R. (Eds.), *Wiley Series on Personality Processes. Social support: An interactional perspective* 1990. pp. 319–366.

45. Li J. Creativity in horizontal and vertical domains. *Great. Res. J.* 1997. V. 10, n 2, 3. P. 107-132.

46. Maslow A. H. Motivation and personality. New York Harper. L. row, 1954. 411 p.

47. Mednich S. A. The associative basis of the creative process. *Psychol. Rewiew.* 1969. P. 220-232.

48. Shandruk S. K. Theoretical-methodological foundtions of organization of training-productive activity of students-psychologists. *Науковий огляд*. 2015. № 7 (17). С. 134-144.

49. Shchedrovitzky G. P. Methodological problems of system research. *General Systems*. 1966. Vol. XI. URL: <http://www.fondgp.ru/gp/biblio/eng/5>.

50. Shostrome E. Personal orientation inventory. N.Y. :Educat. and industrial testing service, 1966. 168 p.

51. Sternberg R. The Nature of Creativity: Contemporary Psychological Perspectives. Cambridge: University Press, 1988. 403 p .

52. Small Groups. Handbook / Edited by John M. Levine and Richard L. Moreland. N.Y.: Psychology Press. 2006. 547 p. URL: https://academia.edu/33181831/Small_Groups

53. Gomm A. Traditional cammes of ingland, acotland and ireland. lool. L., 189

54. Gross K. Die spiele der menshen. Lend. L, 1899.

55. Levin K. Dynamic theory of personality. New York., 1935. P. 112-135 .

56. McClelland D.C., Atkinson J.W., Clark R.A., Lowel E.L. The achievement motive. NY, 1953.

57. Maslow A. Toward a psychology of being. New York: Van Nostrand, 1968.

58. Murrey H. A. Exploration in personality. New York, 1938.

59. Vernon M. D. Human motivation. Cambridge, 1969.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк визначення рівня організованості групи учасників соціально-орієнтуєної гри

Інструкція: Оцініть ступінь відповідності даного затвердження характеристиці вашої групи і поставте знак, що означає: 5 - так, 4 - швидше так, ніж ні, 3 - важко сказати, 2 - швидше ні, ніж так, 1 - "Ні".

№	Твердження	1	2	3	4	5
1.	Вважаю для себе важливим домагатися, щоби моя група грала краще. / [^]					
2.	Вношу пропозиції щодо вдосконалення діяльності групи.					
3.	Виявляю активність у розробці стратегічного та тактичного плану дій групи.					
4.	Беру участь у зборі інформації з гри-епопеї та групового аналізу ігрової ситуації.					
5.	Вважаю, що моя група здатна до дружніх самостійних дій.					
6.	У нас у групі обов'язки чітко розділені між собою.					
7.	Організатори (мер мегаполісу, князь удома) мають авторитет серед усіх учасників нашої групи.					
8.	Вважаю, що організатор у нашій групі добре справляється зі своїми обов'язками.					
9.	Вважаю, що всі представники нашої групи добре та сумлінно виконують свої обов'язки.					
10.	Своєчасно і точно виконую рішення, ухвалені групою.					
11.	Прагну докласти всіх зусиль, щоб ігрова мета та завдання, що формулюються у групі, були вирішені.					
12.	Готовий відповідати за результати своєї діяльності та за результати діяльності своїх товаришів.					